

VU Research Portal

Mediaonderzoek geweld in de residentiële jeugdzorg: de vaktijdschriften (1951-2006)

Exalto, J.

published in

Onvoldoende beschermd
2019

document version

Publisher's PDF, also known as Version of record

document license

Unspecified

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

Exalto, J. (2019). Mediaonderzoek geweld in de residentiële jeugdzorg: de vaktijdschriften (1951-2006): Bronstudie 11 bij het sectorrapport geweld in de residentiële jeugdzorg (1945-heden). In *Onvoldoende beschermd: Geweld in de Nederlandse jeugdzorg van 1945 tot heden* (pp. 1-25). Commissie Onderzoek naar Geweld in de Jeugdzorg.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

Mediaonderzoek geweld in de residentiële jeugdzorg: de vaktijdschriften

Bronstudie 11 bij het sectorrapport geweld in de residentiële jeugdzorg (1945-heden)

John Exalto

Faculteit der
Gedrags- en
Bewegings-
wetenschappen

Bronstudies bij het sectorrapport geweld in de residentiële jeugdzorg (1945-heden)

1. Interviewstudie geweld in de residentiële jeugdzorg
Nienke Bekkema, Clasien de Schipper en Mirjam Oosterman
2. Archiefonderzoek: methodologische verantwoording
John Exalto, Anton van Renssen en Marjoke Rietveld-van Wingerden
3. Vereniging Tot Steun van het Verwaarloosde Kind (1945-1998)
Marjoke Rietveld-van Wingerden
4. Zusters van De Goede Herder (1945-1975)
John Exalto en Anton van Renssen
5. Kinderdorp Neerbosch (1945-2001)
Anton van Renssen
6. Jongenshuis Hoenderloo (1945-2015)
John Exalto
7. Nederlandsch Mettray (1945-1965)
Anton van Renssen
8. Martha-Stichting (1945-1972)
Anton van Renssen
9. Jeugdzorg Groningen, Base Groep en Elker (1995-2015)
Anton van Renssen
10. Mediaonderzoek geweld in de residentiële en justitiële jeugdzorg (1945-2015)
Floris van Berckel Smit
11. Mediaonderzoek geweld in de residentiële jeugdzorg: de vaktijdschriften (1951-2006)
John Exalto
12. Opvoedingstehuizen en geweld: een literatuurstudie (1945-2015)
Marjoke Rietveld-van Wingerden

Mediaonderzoek geweld in de residentiële jeugdzorg: de vaktijdschriften (1951-2006)

1. Repressie en straf
2. Isolatie en afzondering
3. Agressie en agressieregulatie
4. Seksualiteit en intimiteit
5. Weglopen en thuiskomen
6. De groepsleider
7. Het tehuis
8. Evaluatie

Geraadpleegde literatuur

Mediaonderzoek geweld in de residentiële jeugdzorg: de vaktijdschriften (1951-2006)

Hoe vaak heb ik hier al gestaan?
En immer ging ik hier vandaan
met kleine straf en goede raad.
Doch stond ik buiten op de straat
dan leek het leven mij te vragen
mij tóch weer anders te gedragen
dan rechter en regent mij raden.
Steeds kies ik de verkeerde paden.

Ik kán niet anders dan ik doe
want thuis ontmoet ik Pa en Moe.
Hij tiert als ik naar school toe ga
en Zij werpt mij het broodmes na;
zij zien mij liever gaan dan komen
en hebben mij de lust ontnomen
mij naar hun eisen te gedragen,
hun immer nog om raad te vragen.

En in 't gesticht waar ik nu zit,
daar voedt men op met veel gevit.
Men straft ons daar met zware maat,
neemt cel en roede graag te baat.
Men meent het kwaad zo uit te drijven,
maar wonden die dan overblijven
– in lijf en geest – die ziet men niet,
hetgeen ons kindren zeer verdriet.¹

Bovenstaande strofen komen uit het gedicht 'De kinderrechter', dat in 1978 op de achterzijde van het vaktijdschrift *Sjow* werd afgedrukt. De ik-figuur is een minderjarige pupil die door de kinderrechter naar de residentiële jeugdzorg is verwezen. Daar is het niet veel beter dan thuis: "Men straft ons daar met zware maat,/ neemt cel en roede graag te baat." Zo moet het kwaad worden uitgedreven, meent men in de inrichting, maar het geweld laat levenslange littekens na, "wonden [...] in lijf en geest". De onbekende dichter moet iemand zijn geweest die dicht bij de jongeren stond, een groepsleider die zich het lot van de kinderen in de residentiële jeugdzorg aantrok. Het is niet zo waarschijnlijk dat het een pupil zelf is geweest die dit gedicht heeft vervaardigd, aangezien zijn stem in deze jaren in de vaktijdschriften zelden rechtstreeks werd vernomen. Dat een van de belangrijkste vaktijdschriften voor de jeugdzorg ruimte bood aan dergelijke poëtische ontboezemingen laat zien dat deze tijdschriften een relevant medium vormen voor nader onderzoek in het kader van deze studie naar geweld in de residentiële jeugdzorg.

In de eerste decennia na 1945 vertoonden de vaktijdschriften een enigszins hybride karakter. Zoals ook door Marieke Dekker in haar dissertatie is signaleerd, treffen we in deze vaktijdschriften zowel academische beschouwingen aan als advertenties voor vacatures, sfeerimpressies van internaten, gevalsbeschrijvingen, interviews, columns, korte recensies, nieuwsberichten en literatuurlijsten over relevante thema's.² Dat blijft tot medio de jaren negentig het geval. Vanaf halverwege de jaren tachtig raakt het 'themadossier' (later: themanummer) in zwang. Daarin wordt bijzondere aandacht geschonken aan specifieke en actuele thema's uit de

¹ Anoniem (1978). De kinderrechter, *Sjow*, 6(9), achterzijde omslag. Het gedicht is ongedateerd en kan dus van oudere datum zijn.

² Dekker 2016a, 19.

jeugdzorg. Uit de gekozen thema's laat zich ten dele de interesse van het moment aflezen. Vanaf de start van het tijdschrift *0/25* in 1996 neemt de aandacht voor de residentiële sector beduidend af. Ook worden er dan minder wetenschappelijke beschouwingen gepubliceerd; het vaktijdschrift krijgt dan meer het karakter van een magazine over de jeugd in de breedste zin van het woord dat verslag aflegt van trends en onderzoeken, dat reportages en interviews geeft, dat een opiniërende rol vervult, maar dat vakinhoudelijk minder sterk gefocust is op de kinderbeschermingssector.

Juist het hybride karakter van het vaktijdschrift tot halverwege de jaren negentig biedt ons inzage in alle facetten van de sector en kan ons helpen een antwoord te vinden op de vraag hoe en waar er over geweld werd geschreven, welke percepties van straf en repressie er bestonden, welke ruimte er binnen residentiële instellingen al of niet bestond voor het toepassen van vrijheidsbeperkende maatregelen. In deze bijdrage geven we een inhoudsanalyse van twee vaktijdschriften die tot de belangrijkste in hun domein behoorden: *De Koepel* en *Mozaïek*.³ Ze fuseerden in 1973 tot *Sjow*, dat via een aantal naamsveranderingen en fusies tot op de dag van vandaag voortbestaat als *Jeugd en co*. De tijdschriften zijn bestudeerd voor de periode 1951-2006; deze periode is gekozen wegens de beschikbaarheid van het materiaal in de Universiteitsbibliotheek van de Vrije Universiteit Amsterdam. De genealogie van de voor deze bijdrage benutte tijdschriften ziet er als volgt uit:

De Koepel

Maandlijks orgaan, uitgaande van de Stichting "De Koepel", Federatie van Instellingen voor Kinderbescherming in Rotterdam en omstreken. Officieel orgaan van de Nederlandse Vereniging van Directeuren en Directrices van Opvoedingsinstellingen

Alternatieve ondertitels op omslag:

Nederlandsch Maandblad voor gestichtspaedagogiek en gezinsverpleging

Nederlands maandblad voor kinderbescherming

1947-1972, jaargang 1-26

Geraadpleegd (UBVU): jaargang 10-20 (1956-1966), 23-26 (1969-1972)

Gefuseerd met *Mozaïek* en voortgezet als *Sjow*

Mozaïek

Maandblad van het Katholiek Verbond voor Kinderbescherming

1950-1972, jaargang 1-23

Geraadpleegd (UBVU): jaargang 2-3 (1951-1952), 5 (1954), 7-13 (1957-1962), 15-19 (1964-1968), 21-23 (1970-1972)

Gefuseerd met *De Koepel* en voortgezet als *Sjow*

Sjow

Tijdschrift voor en over samenleving, jeugd, ouder, welzijn

Alternatieve ondertitel op omslag:

Nederlands tijdschrift voor jeugdbescherming en jeugdwelzijn

1973-1983, jaargang 1-11

Geraadpleegd (UBVU): jaargang 1-11 (1973-1983)

Voortgezet als *Tijdschrift voor jeugdhulpverlening Sjow*

Tijdschrift voor jeugdhulpverlening Sjow

1984-1985, jaargang 12-13

Geraadpleegd (UBVU): jaargang 12-13 (1984-1985)

Voortgezet als *Tijdschrift voor jeugdhulpverlening*

³ Zie voor een overzicht van relevante vaktijdschriften: Dekker 2016a, 22.

Tijdschrift voor jeugdhulpverlening

1986-1989, jaargang 14-17

Geraadpleegd (UBVU): jaargang 14-17 (1986-1989)

Gefuseerd met *Buut* (tijdschrift voor sociaal-kultureel werk) en voortgezet als *TJJ*

TJJ

Tijdschrift voor jeugdhulpverlening en jeugdwerk

1989-1996, jaargang 1-8

Geraadpleegd (UBVU): jaargang 1-8 (1989-1996)

Gefuseerd met *Jeugd en samenleving* en voortgezet als *0/25*

0/25

Tijdschrift over jeugd

Alternatieve ondertitel:

Tijdschrift over jeugdwelzijn, jeugdzorg, jeugdbeleid

1996-2006, jaargang 1-11

Geraadpleegd (UBVU): jaargang 1-11 (1996-2006)

Voortgezet als *Jeugd en co. Voor professionals in de jeugdsector*

In 1984 nam *Sjow* een enquête af onder werkers in de jeugdbescherming – waaronder groepsleiders in de residentiële voorzieningen – over het gebruik van en de waardering voor vakliteratuur. Een van de uitkomsten luidde dat vrijwel alle hulpverleners vakboeken en vaktijdschriften lazen, maar dat de tijd die men eraan besteedde sterk uiteenliep (van één tot veertig uur per maand). Het werd als een integraal onderdeel van de beroepsuitoefening gezien dat het werk ten goede kwam. “Een voorkeur kan worden geproefd voor literatuur die betrekking heeft op concrete (nieuwe) problematieken (bv. seksuele mishandeling, kindermishandeling, drugproblematiek) en op nieuwe doelgroepen (waarbij vooral valt te denken aan cliënten uit etnische minderheden, aan drugverslaafden en aan vrouwen).”⁴ Mishandeling werd dus als een concrete en nieuwe problematiek gezien: kennelijk was er vóór medio de jaren tachtig relatief weinig aandacht aan besteed in studieboeken en vaktijdschriften. Dat vrijwel alle hulpverleners de vaktijdschriften lazen, betekent dat wat daarin over geweld werd geschreven bij de beroepsbeoefenaars als bekend verondersteld mag worden.

De betreffende vaktijdschriften zijn geanalyseerd aan de hand van enkele thema's die zowel op het geweld zelf als op een bredere contextualisering daarvan betrekking hebben. Deze thema's zijn gebaseerd op de aandacht die de tijdschriften er zelf aan besteedden. Over geweld als zodanig werd zeer weinig geschreven; iets meer is er in de loop der jaren over verwante thema's gezegd, zoals over straf, isolatie, agressie en weglopen. De vaktijdschriften besteedden relatief veel aandacht aan de figuur van de groepsleider en in dat kader brachten ze soms ook geweld ter sprake. Omgekeerd geldt dat niet voor de persoon van de pupil, die bleef vaak en lang buiten beeld. Behalve de groepsleider werd ook de residentiële hulpverlening zelf met enige regelmaat ter discussie gesteld. De achtergrond van die discussie is het proces van professionalisering dat na 1945 in volle gang was.

We beginnen met een inventarisatie van wat geschreven werd over repressie en straf (§ 1), over isolatie en afzondering (§ 2) en over agressie en agressieregulatie (§ 3) en belichten vervolgens seksualiteit en intimiteit (§ 4) en weglopen en thuiskomen (§ 5). Dit zijn allemaal thema's die meer of minder rechtstreeks verband hielden met geweld jegens kinderen. Vervolgens belichten we de rol van de groepsleider die zo frequent in de vaktijdschriften aan bod komt (§ 6) en bekijken we de visies op de sector van de residentiële hulpverlening (§ 7). Met name de beide laatste aspecten belichten we voornamelijk in zoverre ze iets vertellen over geweld of risicofactoren op geweld en verwaarlozing.

⁴ Coolsma 1984. De uitkomsten van de enquête berustten op de gegevens van 36 medewerkers op verschillende niveaus in 26 verschillende instellingen in de regio Utrecht.

1. Repressie en straf

Over repressie en straf treffen we in de loop der jaren verschillende bijdragen aan. In 1956 deed *De Koepel* uitvoerig verslag van de lezingenreeks die dr. Fritz Redl, directeur van het Mental Health Institute in Bethesda, Maryland, in 1955 op Woudschoten had gehouden. Redl hield de aanwezige inrichtingsdirecteuren voor dat er nog weinig kennis bestond over het pedagogische effect van preventief ingrijpen en corrigerend optreden. Wat de effecten zijn van het uitoefenen van dwang op een kind, is niet onderzocht. "Weinig systematische kennis is uit de bestaande paedagogische wijsheid hierover te putten en de werkers uit de praktijk staan vaak hulpeloos. Soms zal dit komen, doordat het afwijkende gedrag van het kind hen ergert of boos maakt en de opvoeder dit gevoel terecht niet als leidraad van zijn ingrijpen wil nemen." Hoewel bespreking van concrete situaties door een team van deskundigen – groepsleider, psychiater en pedagoog – kan helpen, ontbraken volgens Redl wetenschappelijk onderbouwde criteria.⁵

In datzelfde jaar 1956 publiceerde *De Koepel* de tekst van in Nederland gehouden lezingen van een andere buitenlandse expert: dr. Paul Moor, hoogleraar-directeur van het Heilpädagogisches Seminar in Zürich. In twee lezingen ging hij nader in op straf en beloning als opvoedingsmiddelen in internaatscontext. Straf mag nooit uit persoonlijke vergelding of wraak worden toegediend. Een gerechtvaardigde straf moet aan drie criteria voldoen: er is sprake van schuld, aan het kind wordt iets "onaangenaams" toegevoegd, en er is de intentie het kind te verbeteren. We moeten ons daarom bij moeilijk opvoedbare kinderen steeds afvragen of er werkelijk sprake is van schuld, van iets dat ze niet gedaan hebben dat ze wel hadden kunnen en moeten doen. Als straf noodzakelijk is, moeten we er niet voor terugschrikken het kind pijn te doen. Het kind heeft iets stuk gemaakt, dat tijd nodig heeft om te helen. "Het kind is schuldig geworden, omdat het verzaakt heeft een drift te offeren." De straf maakt de schade goed, heeft een innerlijk bevrijdende, boetende werking. Toch moeten, meent Moor, lichamelijke straffen zoveel als mogelijk vermeden worden. Het is namelijk geen karakteroefening zoals een voor straf opgelegde taak dat wel kan zijn, het is een primitieve, afschrikwekkende straf. "Door iedere klap wordt het gevoel van het kind voor de onschendbaarheid en heiligheid van zijn lichaam in gevaar gebracht, een gevoel, dat als bescherming tegen vele donkere gevaren gespaard en verzorgd zou moeten worden." Laat de opvoeder daarom iets verstandigers verzinnen dan een primitieve en fantasieloze lichamelijke tuchtiging. Beloning, meent Moor, werkt precies omgekeerd aan straf. Voor lichamelijke beloning gelden daarom dezelfde regels als voor lichamelijke straf: bij "beloning door tederheden" geldt dezelfde grens van de heiligheid en onschendbaarheid van het lichaam.⁶

Een concreet voorbeeld van de omgang met straf bood J. Ritsema van Eck, directeur van de Lindenhof in Schiedam (een weeshuis waar kinderbeschermingskinderen werden opgevangen), in 1957 in zijn bijdrage over 'op tijd zijn'. Het is belangrijk dat kinderen in instellingen leren op tijd te zijn en ook de andere huisregels in acht nemen. De groepsleiding kan daarbij helpen door de "ouderwetse gestichtssfeer" – zoals niet praten aan tafel en voortdurend letten op tafelmanieren – in te ruilen voor warmte en gezelligheid en door een vertrouwensband met de kinderen aan te gaan. Wie dan nog niet op tijd aan tafel verschijnt, heeft daar, zo blijkt uit een kort onderzoek van de auteur, meestal onbeduidende redenen voor. De straf mag dan ook niet te streng zijn. Je kunt iemand laten eten als de anderen klaar zijn. "Onthouding van de maaltijd zelf is m.i. onaanvaardbaar (ofschoon in uitzonderingsgeval wel mogelijk) en met onthouding van beleg is men op een gevaarlijke grens." Voordat zwaardere straffen worden ingezet, dient eerst de diepere oorzaak van het niet houden aan de huisregels onderzocht te worden. Belangrijk is dat er een vertrouwensband is gecreëerd vanwaaruit men kan werken aan handhaving van de regels.⁷

In 1963 publiceerde dezelfde Ritsema van Eck in *De Koepel* een algemene beschouwing over 'Straffen'. Evenmin als Redl en Moor greep hij hiervoor terug op literatuur. Zijn beschouwing krijgt daardoor het karakter van een pedagogische les van een instellingsdirecteur op basis van diens praktijkervaringen, hoewel die praktijk zelf niet in beeld komt. Straffen is volgens Ritsema van Eck "opzettelijk leed toebrengen". Straffen is een daad van vernedering, afwijzing en agressie. Als een kind een klap krijgt is dat "niet zo erg; ieder kind krijgt wel eens een klap". Het gaat erom dat

⁵ Kamp 1956.

⁶ Moor 1956.

⁷ Ritsema van Eck 1957.

deze daad van vernedering leidt tot een leerproces en dat de schuld die het kind op zich geladen heeft vereffend wordt, dat hij verantwoordelijk wordt voor zijn eigen gedrag.⁸ Na publicatie van het artikel volgde nog enige discussie over de vraag of straf toedienen na berouw nog wel nodig is.⁹

Een geheel ander geluid kwam van psycholoog Th.R.M. Willemse. Hij plaatste in 1965 vraagtekens bij de zin van het straffen. Door te straffen isoleer je iemand die de leefregels van de groep overtreedt: hij wilde niet aan het groepsproces deelnemen, en door hem te isoleren versterk je hem in zijn afwijzing en isolement. Maar de zin daarvan is niet duidelijk; en straf is iemand iets ontnemen dat onvervreemdbaar van hem is, zijn individualiteit, zijn vrijheid.¹⁰ Tj. Weber, hoofdleider van jongensinternaat Valkenheide te Maarsbergen, ging niet zo ver in zijn afwijzing van straf, maar achtte zo min mogelijk straffen wel het beste. Lichamelijk straffen vond hij uit den boze bij kinderen boven de lagere schoolleeftijd – “bij het jongere kind kan een pak op de broek als afschrikmiddel een heel gezonde uitwerking hebben”. Slaan is een teken van onmacht waarmee de opvoeder zich op het niveau van de opvoeding plaatst. Hij hoort daar boven te staan. We vernederen het kind daarmee. Beter is om (oudere) kinderen aan te spreken op hun verantwoordelijkheid en laten blijken dat je hen ziet als op weg naar de volwassenheid. Ook moeilijk opvoedbare kinderen hebben het recht om als mens behandeld te worden.¹¹

De bijdragen over repressie en straf in de vaktijdschriften droegen tot begin jaren zeventig een sterk theoretisch karakter.¹² Het ging voornamelijk over het hanteren van straf en de grenzen van lichamelijke repressie.¹³ Op Willemse na waren alle auteurs het eens over de waarde van straf en achtten zij – hoewel als uiterste maatregel – lichamelijke tuchtiging acceptabel. In 1974 veranderde plotseling de toonzetting en inhoud van de bijdragen over deze thema's. Het is de tijd van de opkomst van de alternatieve hulpverlening en de organisatie van ontevreden ouders en pupillen in organisaties als de BM (Belangenvereniging Minderjarigen) en de BOM (Bond Ouders Minderjarigen). In de vaktijdschriften werd deze roerige tijd weerspiegeld door diverse nieuwsberichten die melding maakten van onderzoek van de BM naar dwangmaatregelen in kinderbeschermingshuizen, zoals isoleercellen, time-outs, onrustbanden, dwangbuizen, platspuiten, koude douches en het toedienen van kalmerende middelen.¹⁴ Deze onderzoeken resulteerden in zwartboeken en veel media-aandacht.¹⁵

2. Isolatie en afzondering

De discussie over de legitimiteit van de isoleercel aan het begin van de jaren tachtig kan niet los gezien worden van het openbreken van de jeugdsector door actiegroepen, bezettingen en alternatieve vormen van hulpverlening. Het isoleren werd namelijk ook in de zwartboeken aan de kaak gesteld. In *De Koepel* was al in 1960 door een groepsleider twijfel geuit over het nut van de isoleercel. Het was volgens hem geen pedagogische maatregel, de pupil werd er meer niet beter van maar het zou alleen maar angst veroorzaken, en angst is geen goede basis voor gedragsverbetering. J.F. Haeck, directeur van Valkenheide, viel de groepsleider bij dat isoleren, net als elke andere straf, gepaard moest gaan met een pedagogische benadering. Hij beschouwde de isoleercel als uiterste middel in een tehuis voor moeilijk opvoedbare jongens, een middel dat soms ingezet moest worden om het groepsproces voortgang te laten vinden.¹⁶

In 1980 publiceerde *Sjouw* enkele cijfers met betrekking tot isolatie, afkomstig uit de memorie van toelichting op de justitiebegroting. In het jaar 1979 waren in vijf particuliere kinderhuizen 56

⁸ Ritsema van Eck 1963.

⁹ Van Marle 1964; Ritsema van Eck 1964.

¹⁰ Willemse 1965.

¹¹ Weber 1965.

¹² Zo Ter Horst 1970. Zie ook Nijkamp 1952; Walters & Parks 1968.

¹³ Zie echter ook de bijdrage van Fontein 1962 die zich keert tegen de in zijn tijd voorkomende gewoonte van internaatpersoneel om brieven van en aan pupillen te openen. Het argument om hen en hun ouders hierdoor beter te leren kennen vond Fontein niet overtuigend.

¹⁴ N.N. 1974a.

¹⁵ Het conflict tussen BM en de Heldringstichtingen kreeg relatief veel aandacht. Zie o.a. Veerman 1974a en 1974b; N.N. 1974b; Groepsleiding Het Baken 1974; Kal 1974.

¹⁶ Scheffer 1960; Haeck 1960.

minderjarigen 84 maal geïsoleerd. De gemiddelde duur liep per instelling sterk uiteen, van 1 uur en 18 minuten (De Kromming) tot 11 uur en 31 minuten (De Marke). Vier particuliere kinderhuizen die ook een machtiging voor afzondering bezaten, hadden daar geen gebruik van gemaakt (JOC Amsterdam, De Helper Haven Groningen, Hoenderloo en Mettray).¹⁷ Uit een inventarisatie in 1981 bij drie Amsterdamse instellingen bleek dat alleen het Lloyd Hotel op regelmatige basis de isoleerruimte gebruikte: 32 gevallen in een half jaar met een gemiddelde verblijfsduur van 20 uur. Het JOC en De Kromming gebruikten hun isoleerruimte alleen incidenteel voor noodgevallen. De anti-isoleergroep 'Waer gebeurt' uitte hier grote bezwaren tegen: elke minuut isolatie leidt tot onherstelbare geestelijke schade. Isoleren werd door de groep beschouwd als gemakzucht van groepsleiders.¹⁸ Het JAC (Jongeren Advies Centrum) Amsterdam – behorend tot de alternatieve hulpverlening – stuurde een ingezonden brief naar het vaktijdschrift *Sjow* waarin ze opriep tot afbraak van de isoleercellen. De Tweede Kamer had zich op 16 september 1981 tegen volledige afschaffing uitgesproken. Het JAC wees op het verhullende taalgebruik waarmee een middeleeuwse methode werd gehandhaafd: isoleren heette voortaan afzonderen, de isoleercel een afzonderingsruimte en straf een 'pedagogische maatregel'. Volgens het JAC zou er begonnen moeten worden met de sluiting van de grote en onleefbare kinderhuizen, dan zouden ook de isoleercellen afgebroken kunnen worden.¹⁹

In 1984 wijdde *Sjow* een themanummer aan 'Onvrijwillige afzondering: een teken van onmacht'. Onder verwijzing naar de memorie van toelichting van de justitiebegroting hadden er in 1982 volgens dit themanummer 484 onvrijwillige afzonderingen plaatsgevonden. Volgens de regels moest er van elke afzondering registratie worden bijgehouden. Particuliere instellingen mochten minderjarigen van 14 jaar en ouder maximaal 8 uur afzonderen (inclusief nacht 16 uur). Bij overschrijding van de tijdsduur moest hier melding van gemaakt worden bij de inspecteur van justitie. Rijksinrichtingen mochten één dag afzonderen en vanaf 14 jaar twee dagen. Dit kon in noodzakelijke gevallen maximaal verdubbeld worden, dus twee respectievelijk vier dagen. Directeuren en psychologen uit de jeugdzorg die aan een discussie deelnamen waarvan in het tijdschrift verslag werd gedaan, benoemden isoleren als een noodzakelijk kwaad voor onbeheersbare situaties. Ze spraken liever over afzondering dan over isolatie. Zo meldde de directeur van JOC Amsterdam dat in de nieuwe behuizing ook nieuwe separatieruimten werden aangebracht. De psycholoog van Zetten (Heldringstichtingen) had in de drie jaren dat hij daar werkte, eenmaal moeten separeren wegens crisisinterventie om de veiligheid van zowel de pupil als de behandelaars te kunnen garanderen. Hij noemde enkele maatregelen die het isoleren konden voorkomen, zoals het creëren van drukontlastende opvoedingssituaties en individualisering van de behandeling. In Zetten was tolerantie jegens deviant gedrag ingevoerd. Dat leidde aanvankelijk tot personeelsverloop maar al snel ook tot een sterke afname van het aantal isolaties. De psycholoog omschreef het klimaat in Zetten als een machocultuur met een normatief-sanctionerende aanpak die tot veel agressie leidde. Om die agressie te dempen, was tolerantie jegens deviant gedrag ingevoerd en werden meer vrouwelijke groepsleiders aangetrokken. Zij zorgden voor een identificatiewaarde bij de meisjes.²⁰

In hetzelfde themanummer uit 1984 werd de 21-jarige Paul aan het woord gelaten die ervaring had opgedaan met isolatie. In drie van de vijf inrichtingen waar hij had gezeten – Overberg, Op de Berg en Lloyd Hotel – was hij geïsoleerd geweest. Het bestaan van isolatiecellen was volgens Paul onlosmakelijk verbonden met het bestaan van inrichtingen. Als je een groep jongens bij elkaar zet met gedragsproblemen, krijg je een onnatuurlijke situatie: "zo'n groep fokt zich op, d'r ontstaat een heavy sfeertje en dan barst de bom". Met een zekere regelmaat verbleef Paul in de isoleer. Het waren vaak dezelfde jongens die daar in werden opgesloten. Zij belandden in een vicieuze cirkel: in de isoleer zonnen ze op wraak, en als ze er weer uit waren, zaten ze er dus zo weer in. Paul zat eens twee weken zonder uitleg in de isoleer. "Ze hebben zelfs niet met me willen praten. Een week niks te lezen; zelfs geen klein raampje om naar buiten te kijken." Je verliest daardoor je besef van tijd, en omdat je niet weet wanneer je uit de isoleer mag, is het tehuis in dit opzicht nog erger dan de gevangenis, waar je tenminste weet hoe lang je moet zitten. Op momenten dat het

¹⁷ C. 1980.

¹⁸ M. 1981.

¹⁹ JAC Amsterdam 1981.

²⁰ Coolsma & Haans 1984a.

in de groep onderling goed klikte bleef de isoleercel leeg. Volgens Paul zou serieuze bezigheidstherapie veel helpen om het isoleren te minimaliseren.²¹

3. Agressie en agressieregulatie

De opvolger van *Sjow* besteedde in 1988 een themanummer aan 'Agressie en geweld' en in 1999 verscheen een special over 'Agressie'. Opvallend in beide themanummers is dat alleen de agressie en het geweld van de pupillen jegens de groepsleiders werd besproken. Eventuele agressie of geweld in de andere richting bleef vrijwel geheel buiten beschouwing. Het nummer uit 1988 bevatte een uitvoerige beschouwing over de effecten van agressie op de hulpverlener en diens team. Gewezen werd op de spanning, de angst, de dreiging en de belediging die gedurende dagen, weken of maanden op kunnen lopen voor ze daadwerkelijk tot uitbarsting komen. Bij zo'n uitbarsting kunnen er rake klappen vallen. De eventuele agressie van de kant van de hulpverlener werd hier puur in termen van reactie benoemd:

Zelf je boosheid en frustraties laten zien is een beladen onderwerp. Het kan uit de hand lopen, tot onderdrukking van anderen, tot in de isoleercel toe. In geval van nood is het weleens een uitkomst als je iemand met de handen kunt stoppen. Maar gewoon stevig en duidelijk zijn en niet teveel pikken blijft vaak de kwintessens van het werk, naast betrokkenheid op de ander.

Vrouwen, zo werd ook in deze bijdrage gesteld, komen minder bedreigend over, roepen minder agressie op en kunnen daarom goed de-escalerend werken. Veel jongens in inrichtingen vinden het ook laf om met vrouwen op de vuist te gaan.²² In het themanummer 'Agressie' uit 1999 werd daarentegen juist gesteld dat fysieke agressie, zoals schoppen, slaan en bijten, zich vooral richtte tegen de vrouwelijke groepsleiders. Zij zijn in het geheel niet voorbereid op deze agressie. Deels heeft dat te maken met de veranderende populatie en de zwaardere problematiek waardoor het percentage ernstige gedragsproblemen in instellingen was gestegen. De omgang met dit type jongeren vereist een andere pedagogische houding dan de anti-autoritaire principes die sinds de jaren zeventig opgeld deden, zo luidde de opinie Ruud Jansen, die agressietrainingen in de jeugdzorg aanbood. Dat je als hulpverlener niet boven maar naast de cliënt moet staan, is volgens hem inmiddels gedateerd. Er is nu eenmaal een rolverschil en dat vraagt een duidelijke positionering. Belangrijk is om bij de eerste signalen van agressie te de-escaleren. Als fysiek ingrijpen onvermijdelijk is moet je "ondertitelen", zeggen wat en waarom je iets doet en wanneer je ermee stopt.²³

In de jaargangen die voor dit rapport zijn doorgenomen, is er nauwelijks aandacht voor geweld jegens kinderen, maar veel meer voor geweld jegens groepsleiders. Een enkele keer werd er in algemene termen bericht over een campagne tegen kindermishandeling (1992).²⁴ Het meest concreet hierover is een bijdrage uit 1995 van Herman Baartman, hoogleraar preventie en hulpverlening inzake kindermishandeling, waarin hij nader inging op fysiek geweld door hulpverleners. Fysiek geweld is in zijn opinie per definitie moreel ontoelaatbaar:

Fundamenteel voor de persoonswording van een kind is de erkenning van zijn persoon-zijn door de opvoeder. Waar het aan de erkenning van dit persoon-zijn in de opvoeding gemankeerd heeft, is het de taak van jeugdhulpverleners alsnog aan die erkenning gestalte te geven. Fysiek geweld nu staat haaks op deze erkenning en schaadt de ontwikkeling van een kind tot persoon.²⁵

Fysiek geweld schendt het recht op lichamelijke integriteit en bedreigt de kwaliteit van de relatie en daarmee het gevoel van veiligheid, zelfwaardering en vertrouwen bij het kind. "Fysiek geweld vormt dus een bedreiging voor de drie meest fundamentele aspecten van het handelen van het kind als persoon: moraliteit, rationaliteit en authenticiteit." Tegelijkertijd bestaat er binnen een

²¹ Coolsma & Haans 1984b.

²² Hillege 1988.

²³ Klein Tank 1999.

²⁴ Drion 1992.

²⁵ Baartman 1995, 20.

leefgroep noodzaak om dwang en sancties te gebruiken om het samenleven mogelijk te maken. Er zijn immers regels die gehandhaafd en soms afgedwongen moeten worden. Bovendien heeft men in een leefgroep vaak te maken met moeilijk opvoedbare kinderen die zich moeilijk aan regels kunnen houden. Daarom zullen dwang en sancties hier vaker noodzakelijk zijn. De verleiding om fysiek geweld te gebruiken zal hier dus ook groter zijn. Dit doet een zwaar beroep op het incasseringsvermogen en de agressieregulatie van de groepsleider – er moet daarom in instellingen ook ruimte zijn om over de gevoelens van onmacht en gekwetst-zijn te praten – maar het morele principe dat geweld onacceptabel is wil Baartman overeind houden. De professionaliteit van de hulpverlener en de voorgeschiedenis van de kinderen die aan zijn zorgen zijn toevertrouwd, vormen een extra reden om dit morele principe hoog te houden.²⁶ Gebruik van geweld is daarmee volgens Baartman een vorm van onprofessioneel handelen.

4. Seksualiteit en intimiteit

In de loop der jaren werd er in de vaktijdschriften met enige regelmaat aandacht besteed aan seksualiteit en intimiteit. De opvoeders in de tehuizen waren zich er van bewust – of werden er door de praktijk van het werk bewust van gemaakt – dat zij 'iets' moesten met seksualiteit, seksuele voorlichting en seksuele opvoeding. Al in een vroeg stadium werden er voorlichtingsbijeenkomsten voor de pupillen georganiseerd. Vandaar dat de vaktijdschriften bij tijd en wijle in algemene zin aandacht besteedden aan het thema. We zien het met name vanaf halverwege de jaren zestig, als er een nieuwe openheid over seksualiteit ontstaat (homoseksualiteit wordt dan trouwens nog als perversie aangemerkt).²⁷ Vanaf halverwege de jaren zeventig intensificeert de aandacht voor deze thematiek. *Sjow* publiceerde in 1976 twee themanummers over dit thema: halverwege het jaar een over 'Sexualiteit in tehuizen' en aan het einde van het jaar een over 'Homoseksualiteit'.

In de verantwoording van het eerste themanummer, 'Sexualiteit in tehuizen', werd geschreven dat er niet veel bekend is over seksueel gedrag van jongeren in tehuizen. Tegelijkertijd is het van veel belang voor hun ontwikkeling om te weten hoe jongeren van 12 tot 18 jaar met hun seksuele gevoelens omgaan. In diverse bijdragen in het themanummer werd er op gewezen dat de omgang met seksuele gevoelens voor zowel pupillen als voor groepsleiders met veel onzekerheid is omgeven. De eersten weten het niet goed een plek te geven en de laatsten willen er liever niet over praten. Voor groepsleiders is het ingewikkeld om de emotionele behoeften van de adolescent op waarde te kunnen schatten. Velen van hen zijn – zie hun jeugdige leeftijd – eigen seksuele problematiek nog niet overgroeid. Pupillen zien hen in verschillende rollen: naast die van professional/begeleider als vader/moeder of vriend/vriendin. Hoe moet je daarmee omgaan? En hoe staat het met de gevoelens van de groepsleider voor een jongen of meisje in de groep? Een sterk persoonlijk gevoel van betrokkenheid op je pupil kan een pedagogisch-therapeutische relatie enorm belasten. Groepsleider G. Dirkse gaf dat spanningsveld als volgt weer: "Een tedere streling wordt beleefd als een lichamelijke gewelddaad. Plotseling blijkt zoals ik mijn eigen identiteit ervaar te botsen met de identificatiefiguur die de adolescent in mij verwacht." Er is, meende Dirkse, veel meer intervisie nodig voor begeleiders om eigen attitudes jegens seksualiteit te verhelderen.²⁸

Het precaire karakter van de relatie tussen groepsleiding en pupil werd toegelicht in een anonieme bijdrage van een mannelijke groepsleider. Hij wilde niet met naam en toenaam bekend worden omdat over "sexgevoelens" van groepsleiders jegens pupillen "nog" niet gepraat kan worden. Maar die gevoelens zijn er, en iedereen die in de jeugdzorg werkt weet dat, maar er wordt niet over gepraat. Toen de anonieme scribent met zijn werk in een tehuis voor moeilijk opvoedbare meisjes begon, werd hem verteld dat contacten met jongens zoveel mogelijk vermeden moesten worden. En als het toch gebeurde, dienden de gevolgen zoveel mogelijk voorkomen te worden. "Nog niet zo lang geleden zei het paviljoenshoofd tegen ons: 'Als ze toch hoer wil worden, laten we dan proberen ervoor te zorgen dat ze een goeie wordt; een stapje verder, weet je.'" Bij deze groepsleider bestond er veel onzekerheid over zijn eigen houding tegenover de meisjes. Op een avond ging het fout. Hij had aan het einde van de avonddienst met een collega een borrel

²⁶ Baartman 1995.

²⁷ Vgl. themanummer 'Jeugd en sexualiteit', *De Koepel*, 20(2), 1966. Zie ook Veerman 1970.

²⁸ Dirkse 1976; Damstra-Wijmenga 1976. Zie ook Graafsma 1976.

gedronken, één meer dan verantwoord. Vervolgens moest hij de 'plassers' nog wekken en zou dan aan zijn nachtdienst beginnen. Het meisje van veertien dat hij wekte, wilde een nachtzoen. Slechts met grote moeite kon de groepsleider zich losmaken uit de spanning die toen ontstond. Gelukkig kon hij het later uitpraten. De bijdrage van deze groepsleider wordt besloten met een kadertekst waarin een meisje van vijftien haar ervaringen deelt – de kadertekst wordt niet ingeleid, maar uit het feit dat het is opgenomen in dit themanummer blijkt dat de redactie het van groot belang vond om het perspectief van de pupil mee te laten wegen. Ze had verkering gekregen met een groepsleider van tweeëntwintig. Ze vertrouwde hem, hij was heel aardig en ze kon goed met hem praten. Toen hij een keer slaapdienst had, ontstond er lichamelijk contact. Ze besloten er met niemand over te praten en hebben dat een half jaar volgehouden. Toen kwam het meisje erachter dat hij nog een vriendin had. Haar wereld stortte in, want van een groepsleider verwacht je zulke dingen niet.²⁹

Het tweede themanummer van 1976, 'Homoseksualiteit', vond haar aanleiding in het feit dat homoparen als pleeggezin wilden optreden maar dat de kinderrechter hen dat vooralsnog niet toestond hoewel er een tekort aan pleeggezinnen was. Voor de redactie van *Sjow* was dat reden om de vraag aan de orde te stellen hoe het gesteld is met homoseksualiteit in de kinderbescherming. C. Huizinga wees er in dit nummer op dat in algemene zin niet is te stellen of een homo-pedofiele relatie tussen een kind en een volwassene – tussen een pupil en een groepsleider – per definitie gewenst of ongewenst is. "In onze samenleving" is dat nu nog "vrijwel onmogelijk" – uit die woorden valt af te leiden dat Huizinga het met deze waardering van dergelijke relaties bepaald niet eens is – maar gekeken moet worden naar de motivatie voor en de beleving van de relatie. Er valt bij Huizinga een zekere openheid voor homo-pedofiele relaties te bespeuren, maar harde uitspraken deed hij niet.³⁰

De problematiek van dergelijke relaties kwam ook naar voren in een gesprek met de dertigjarige No Philippens, de wegens homoseksuele contacten ontslagen groepsleider bij Karspel Duivendrecht (voorheen Prinses Marijkehuis). Philippens werkte op een groep van jongens tussen de 15 en 17 jaar. Ook in zijn vrije tijd was hij weleens aanwezig, en de jongens konden na werktijd thuis bij hem terecht. Hij was zo'n beetje de plaatsvervangende vader; de twee andere groepsleiders waren druk met hun huwelijk en studie. Een van de jongens hechtte zich in bijzondere mate aan hem, kwam bij hem thuis en deelde tweemaal met hem het bed. Philippens gaf aan te begrijpen dat het gebeurde tot zijn ontslag had geleid, maar vond zelf dat er ruimte voor dergelijke relaties zou moeten zijn.³¹ Aan het einde van de jaren zeventig begonnen de homoseksuele groepsleiders uit de kast te komen. In een ingezonden brief in *Sjow* van september 1979 maakte Servaas Plasman, werkzaam in Hoenderloo, melding van de oprichting van een studie-, werk- en zelfhulpgroep. Een eerdere poging om via het COC met lesbische en homofiele groepsleiders in contact te komen, was mislukt. De urgentie was volgens Plasman groot: van algehele acceptatie was in de jeugdzorg nog geen sprake, en door voor hun homofiel zijn uit te komen konden groepsleiders voor homopupillen een grote steun zijn, die meestal "in een afgrijselijk isolement" leven.³²

C. Huizinga stelde in 1977 het verschijnsel pedofilie nogmaals aan de orde in een gesprek met een pedofiel. De man was werkzaam als groepsleider en had de bijnaam 'de poot'. Als pedofiel was hij door zijn ouders verstoten en zo voelde hij zich ook, uitgestoten, buiten de wet geplaatst. Eenmaal was hij tijdens zijn werk te ver gegaan, hij moest voor de rechter komen maar kon in hetzelfde tehuis blijven werken. Hij sprak over de mythe van de kinderlijke onschuld oftewel van de kinderlijke aseksualiteit. Seksualiteit moet zeker in het geval van pedofilie niet tot de daad verengd worden maar gezien worden als een breder spectrum van intimiteit. De pedofiel vond wel dat relaties op voet van gelijkheid geschoeid dienden te zijn; anders was er sprake van misbruik.³³ G. Goslinga stelde het thema pedofilie in 1983 nogmaals aan de orde, en noemde het toen "een schijnprobleem". Hij bedoelde ermee dat kinderen recht hebben op de seksualiteit die zij willen. Ze moeten daarbij niet onderdrukt worden maar de vrije keuze krijgen. Het was geen rechtstreeks pleidooi voor pedofilie, evenmin als dat van Huizinga.³⁴ Wel beluisteren we hier een openheid voor

²⁹ N.N. 1976.

³⁰ Huizinga 1976.

³¹ Walsweer 1976.

³² Ingezonden oproep Servaas Plasman, *Sjow*, 7(9), 231.

³³ Huizinga 1977.

³⁴ Goslinga 1983.

pedofiele relaties die we later in de vaktijdschriften niet meer aantreffen. Daarmee hielden ze gelijke tred met de bredere maatschappelijke ontwikkelingen. Tegelijkertijd valt op dat er in deze bijdragen in het geheel geen sprake was van reflectie op mogelijke risico's op seksueel geweld jegens pupillen.

Lichamelijk contact tussen groepsleider en pupil kan spontaan ontstaan, zoals dat ook tussen ouder en kind voorkomt, zo betoogden Inderson en Katsman in 1978. Maar aanraking wordt al snel in een dubieus daglicht gesteld, meenden zij, omdat het gerelateerd is aan seksualiteit. Als deel van de behandeling kan het echter een aanvaardbaar instrument zijn, zoals in de Browndalehuizen. Echter per pupil moet bekeken worden of het toepasbaar is (sommigen slaan juist dicht of ontwikkelen wantrouwen) en tevens moet er sprake zijn van echt en oprecht lichamelijk contact, het moet geen maniërtje worden, want non-verbaal kun je niet liegen.³⁵

In de jaren tachtig was er in de vaktijdschriften weinig aandacht voor seksualiteit en intimiteit. Aan het begin van de jaren negentig werd er voor het eerst over seksueel misbruik van kinderen geschreven. Dat gebeurde soms ook in algemene termen, niet specifiek voor pupillen in inrichtingen. In 1994 werd een themanummer 'Intimiteit' uitgebracht waarin ook aandacht werd besteed aan seksueel misbruik in de residentiële jeugdzorg. Gewezen werd op het belang van gedragscodes en klachtenprotocollen, die in een aantal tehuizen al wel bestonden, maar nog niet overal. De groepsleiders die aan het woord kwamen, gaven aan dat ze in de literatuur maar weinig handvatten hadden aangetroffen en het vooral van hun team en eigen deskundigheid moesten hebben als zich in hun omgeving misbruik voordeed.³⁶ P. Verheule ging in de bijdrage 'De angst voor praatjes heerst' nader in op het dilemma van de jeugdwerker die een kind die dat nodig heeft wil troosten en tederheid bewijzen. Tegelijkertijd is aanraking "tussen neus en knieën" verdacht wegens verhalen over misbruik. Kinderen zijn echter niet gebaat bij een angstvallig vermijden van elke vorm van lichamelijk contact.³⁷

5. Weglopen en thuiskomen

Geweld, mishandeling en verwaarlozing zijn gereede aanleidingen voor een pupil om een tehuis te ontvluchten. Het 'weglopen' is een bekend verschijnsel in de residentiële jeugdzorg. In de vaktijdschriften komt er in de jaren zeventig aandacht voor. In 1973 wijdde *Sjow* een van haar eerste nummers aan dit onderwerp. De reden voor de redactie was dat er nog niet veel over was geschreven maar dat het onderwerp wel in de belangstelling van de media stond. Dat moet gezien worden in de context van de destijds actieve alternatieve hulpverlening, die jongeren onderdak bood die ontevreden waren over de tehuizen waarin ze verbleven. Voor de opkomst van de alternatieve hulpverlening hadden dergelijke jongeren weinig kans om lang uit een tehuis weg te blijven: de politie werd ingelicht, hun namen werden op de telex geplaatst en ze werden dan ook meestal vrij snel teruggevonden en retour gezonden naar de plaats van vertrek. De alternatieve hulpverlening ving deze jongeren echter op zonder ze terug te sturen en zonder altijd melding bij de politie te maken van hun aanwezigheid.

Een minderjarige die wegloopt, pleegt geen strafbaar feit, betoogde de jurist J.E. Doek in het themanummer. Het enige dat strafbaar is, is het verbergen of aan de nasporing van justitie of politie onttrekken van een weggelopen minderjarige. Ook het onttrekken van iemand aan het wettige gezag is strafbaar. Als echter de wegloper behoorlijk wordt verzorgd en opgevoed, waar dat ook is, voldoet een residentiële instelling aan haar verplichting, ook al vindt dat buiten haar muren plaats. De vraag die Doek en ook anderen stelden, was of er een recht bestaat om niet beschermd te worden, dus een recht om weg te lopen zonder door politie en justitie op de hielen te worden gezeten. De wet was daarover onduidelijk.³⁸ Weglopen in de jaren zeventig had vaak te maken met verzet tegen het vigerende "maatschappelijke systeem". De diagnosticering was gericht op aanpassing aan dat systeem: wat thuis niet lukt, moet in het internaat met 'hulp' wel

³⁵ Inderson & Katsman 1978.

³⁶ Haarsma & Van Heteren 1994.

³⁷ Verheule 1994.

³⁸ Doek 1973; vgl. Hoefnagels 1973.

lukken. Tegen die heersende cultuur kwamen weglopers in verzet omdat ze niet langer de schijn op wilden houden dat je in ongelijke machtsverhoudingen gezamenlijk afspraken kunt maken.³⁹

In zijn bijdrage 'Het "thuisbrengen" van weglopers' presenteerde J.D. van der Ploeg de resultaten van een onderzoek bij zeven kinderbeschermingstehuizen. Gemiddeld liepen daar vijf jongeren per maand weg, dat wil zeggen dat ze tenminste 24 uur de instelling zonder toestemming verlieten. Het zeer korte tijd weglopen en het niet van verlof terugkeren liet Van der Ploeg buiten beschouwing. Hoewel er tijdens zijn onderzoek nog verhalen de ronde deden over het straffen van weglopers, gebeurde dat volgens de medewerkers die Van der Ploeg gesproken had in hun instelling niet meer. In één geval vond separatie plaats om de wegloper "tot rust te laten komen" en via gesprekken weer in het behandlingsproces op te nemen. In alle andere gevallen werden weglopers na thuiskomst direct weer in de groep geplaatst. In het algemeen werd weglopen door de groepsleiding beschouwd als een symptoom van een dieperliggend probleem dat in het behandelingstraject wel boven tafel zou komen. De meeste weglopers keerden niet op eigen initiatief terug. Om de relatie niet te verstoren, wilden de onderzochte instellingen echter tussenkomst van de politie vermijden. Met opsporing en plaatsing op de telex wilde men terughoudendheid betrachten. Een relatief groot percentage van de weglopers – 42 procent – was naar het ouderlijk milieu of naar familie gegaan, wat op het belang van dat milieu wijst. Slechts 4 procent was in aanraking gekomen met de alternatieve hulpverlening.⁴⁰

Het themanummer bevatte tevens enkele ervaringsverhalen met weglopen. Zo betoogde een anonieme pupil met veel ervaring op dit terrein, dat weglopen een vorm van machteloosheid is, maar dat het evenzeer machteloosheid is als de inrichting bij terugkeer straf oplegt. Vaak werd deze pupil bij terugkomst opgewacht door iemand met een grote sleutelbos en "ging je de isoleer in, of je moest naar je kamer of zo".⁴¹ Een eveneens anonieme groepsleidster gebruikte ook dat woord machteloosheid: de wegloper krijgt macht over de groepsleiding, maakt de leiding kwetsbaar tegenover de directie en veroorzaakt een enorme spanning in de groep. Hoewel terugkomst een pedagogisch belangrijk moment is, wordt daar in de praktijk vaak onpedagogisch (oftewel boos) op gereageerd.⁴² Parketwachter bij de rijkspolitie D. Bloembergen werd regelmatig ingezet om weglopers naar de internaten terug te brengen. In de loop der jaren had hij de frequentie af zien nemen doordat voogden die taak vaker op zich namen en de politie er minder vaak aan te pas kwam.

Vroeger bijvoorbeeld werden de weggelopen kinderen als ze door ons werden teruggebracht, direct opgesloten: hup, 't celletje in. Maar dat is er tegenwoordig niet meer bij. Meestal is 't van "breng maar weer naar de groep toe". 't Zal wel goed zijn hoor, maar hou me ten goede, ik denk soms tjonge jonge, dat gaat ook maar makkelijk. Ze zullen vast wel wat kunnen in die tehuizen maar je ziet er toch zo weinig goede resultaten van. Ze doen het allemaal zo psychologisch tegenwoordig, met de papepel en zo... Ik zeg wel eens tegen zo'n knaap: "Jij bent een naar kereltje jôh, jij moet eens een flink pak op je donder hebben", voor sommige knapen is dat erg goed; zo zie ik dat hoor.⁴³

In 1987 verscheen er opnieuw een themanummer over weglopen. Volgens een minimale schatting liepen er jaarlijks 3000 tot 3500 jongeren weg uit tehuizen. Dat aantal lag verhoudingsgewijs ver boven de 30.000 weglopers uit gezinnen. De JAC's, onderdeel van de alternatieve hulpverlening, waren een veelgezocht toevluchtsoord van weglopers, en bewezen in dit opzicht dus goede diensten. Het weglopen – zowel uit gezin als uit tehuis – vertoonde een stijgende lijn. De verklaring daarvoor werd gezocht in een grotere onafhankelijkheid van jongeren, een minder sterke binding aan het gezin en een grotere discrepantie tussen de ideeën van ouders en jongeren.⁴⁴

³⁹ De Kler 1973.

⁴⁰ Van der Ploeg 1973.

⁴¹ Mانتen 1973.

⁴² Veerman 1973.

⁴³ Zalsman Wielenga 1973.

⁴⁴ Angenent 1987.

Uit kinderbeschermingstehuizen liep jaarlijks een op de vier jongeren tenminste eenmaal weg (36 procent van de weglopers herhaalde malen). De meeste weglopers waren 15 of 16 jaar; meisjes liepen gemiddeld iets vaker weg. Uit bestudering van wegloopcarrières bleek dat slechts een derde van de weglopers alleen in de tehuiscontext wegliep; de anderen deden dat ook al thuis en in eerdere tehuizen met enige regelmaat. Deze laatste groep had een koele en dominante opvoeding gehad, weinig aandacht gekregen en was vroeger thuis geslagen, hardhandig gestraft, genegeerd en afgewezen – ze beschikten over een gebrekkige hechtingscapaciteit omdat ze onveilig gehecht waren. Deze zogeheten signaalweglopers hadden vaak geen goede relatie met de groepsleider en stonden ook slecht bekend bij de leiding. Dat werd op den duur een self-fulfilling prophecy: de jongeren gedroegen zich zodanig tegenover de groepsleider dat deze restrictiever op moest gaan treden, wat tot een conflict, tot weglopen en op termijn tot overplaatsing leidde. Uit follow-up onderzoek bleek dat de signaalweglopers als volwassenen aan de periferie van de samenleving functioneerden; ze waren vaak werkloos omdat ze regelmatig ontslag kregen wegens conflicten op hun werk, daardoor hadden ze wisselende banen, ze verhuisden vaak en er kwamen onder hen relatief veel echtscheidingen voor. De incidentele weglopers motiveerden hun gedrag met heimwee naar hun ouders of vroege sociale omgeving dan wel behoefte aan meer zelfstandigheid.⁴⁵

6. De groepsleider

De groepsleiders waren degenen die het meest intensief contact onderhielden met de pupillen in de residentiële jeugdzorg. Over hen ging het ook met grote regelmaat in de vaktijdschriften, veel vaker dan over de pupillen. Vooral twee dingen vallen op, naast de mate van aandacht, en dat is allereerst de noodzakelijk geachte professionalisering van de groepsleider en ten tweede de onduidelijkheid bij de groepsleider zelf over zijn rolverstaan. In 1956 pleitte J.F. Haeck, directeur van Valkenheide, voor een betere opleiding en salariëring van de groepsleider (hij zou dat herhalen in het in 1959 gepubliceerde salarisrapport-Haeck). De cursussen Kinderbescherming A en B werden door hem aangemerkt als een "surrogaatopleiding", en de status van het beroep stond op grote achterstand bij andere beroepsgroepen. Maar al te vaak kwam het voor dat iemand zich meldde omdat hij het eindexamen van de kweekschool niet had gehaald of elders geen emplooi kon vinden.⁴⁶

Volgens J. Bras liepen er sinds ongeveer 1900 vier opvattingen van de taak van de internaatsopvoeder door elkaar heen. Daar is allereerst de hulpkracht van de directeur die ervoor zorgt dat hij als enige en grote pedagoog zijn werk kan doen (een in de jaren vijftig uitgestorven type), dan is er de groepsleider in meer letterlijke zin die strak leiding geeft en via een opvoedsysteem opvoedkundige waarden probeert bij te brengen, maar er is ook de groepsleider die harmonie tot stand probeert te brengen tussen een individuele benadering en een groepsgewijze aanpak. Het laatste type is de orthopedagoog die zich steeds realiseert dat hij aan het werk is met (potentieel) ontwikkelingsgeremde kinderen. Dit laatste type was al het ideaal van de gestichtspedagoog Jan Klootsema in zijn boek *Misdeelde kinderen* (1904).⁴⁷ De orthopedagogische methodische aanpak is de dominerende, meende Bras in 1966, maar een heldere en eenduidige taakopvatting van de groepsleider is er niet.⁴⁸

Een thema dat in de jaren zeventig zo nu en dan de revue passeerde, betrof het aantal groepsleiders per groep. In fte wilden de instellingen er meer bij en met de arbeidstijdverkorting waren ze ook niet blij, want dat leidde tot "het spookbeeld van een achtkoppig groepsleidersteam". Hoe groter de groep, hoe zwaarder de psychische belasting voor de groepsleider. De dringende behoefte aan aandacht en affectie bij kinderen in nood kan hij dan niet beantwoorden. "Dan ontstaat wat de Amerikanen het *Burn-out Syndrome* noemen, juist in verband met het beroep van inrichtingswerker. Vertaald als 'opgebrand' geeft deze uitdrukking waarschijnlijk beter de gevoelservaring van menige groepsleider weer dan het gebruikelijke 'overspannen zijn'.⁴⁹

⁴⁵ Beke 1987.

⁴⁶ Haeck 1956.

⁴⁷ Bras 1966a.

⁴⁸ Bras 1966b.

⁴⁹ Hoppe 1978.

Blijkens het themanummer 'Groepsleiders over hun vak' uit 1979 voelden de personen in kwestie zich nog niet voor de volle honderd procent meetellen in de jeugdzorg. Ze hadden te weinig invloed op het beleid en kregen naar hun smaak teveel directieven van psychologen, pedagogen en psychiaters in de instelling. Hun taak was intussen wel veranderd. Vroeger was ik de groepsleider en hield ik strak de hand aan het systeem van normen en regels, maar nu ben ik Jacques van Roy, vertelde de man die 31 jaar oud was, beroepsmilitair was geweest en HBO-IW (inrichtingswerk) had gestudeerd. Hij wilde nu elke pupil als individu zien, geloofde niet meer in een autoritair systeem en wilde graag contact met de ouders aanknopen. Die zitten nu nog te vaak tegenover een peloton deskundigen ("dan lul je ook niet veel meer!") terwijl samenwerking met hen het kind ten goede zou komen. Specialisten als de psycholoog hebben wel goede kennis maar staan te ver van de praktijk af. De rol van groepsleider moet daarom meer waardering krijgen, meende Van Roy.⁵⁰ Andere bijdragen in dit themanummer bevestigden zijn observaties.⁵¹

De zwaarte van het beroep bleek ook uit het themadossier 'De spanning tussen werk en privéleven' dat *Sjow* in 1980 publiceerde. Het dossier bevatte voorbeelden van groepsleiders die thuis geen rust meer vonden wegens hun werk en er de brui aan gaven. In 1985 werd iets dergelijks gesignaleerd. Velen zijn ooit enthousiast begonnen en hebben meer gedaan dan van hen gevraagd werd. Ze voelen zich nu echter machteloos, leeggezogen en moe.⁵² Volgens de analyse van P.A. Drillich uit 1985 was de inrichtingswerker nog te weinig geëmancipeerd. Inrichtingswerk is nog geen volwaardig beroep. Er bestaat weliswaar een opleiding voor, maar er is geen gemeenschappelijke identiteit ontwikkeld, geen geëxpliciteerde gemeenschappelijke opvatting over de maatschappelijke functie, geen beroepsethiek en geen beroepsorganisatie. Het ontbreekt tevens aan de benodigde maatschappelijke erkenning.⁵³

Dergelijke zorgen werden in latere jaren herhaald, bijvoorbeeld in de themanummers 'De groepsleider' uit 1989 en 'Zwaar werk' uit 2001. Gewezen werd onder meer op de geringe doorstromings- en scholingsmogelijkheden, de achterblijvende professionalisering, de verzwarende van het werk (de leeftijd van de pupillen wordt hoger, hun geschiedenis in de jeugdzorg langer; er is een toename van etnische minderheden). Tegelijkertijd nemen hulpverleners de trauma's van cliënten mee naar huis ("secundaire traumatisering").⁵⁴ In 2001 werd geconstateerd dat 50 tot 70 procent van de groepsleiders binnen twee jaar na de start naar elders vertrekt. Twee derde van hen is jonger dan 35 jaar. Daarmee is (levens)ervaring een schaars goed geworden, terwijl dat voor de uitoefening van het beroep juist zo belangrijk is.⁵⁵ Stagiair Suzanne Geysendorpher hield de groepsleiders in 2001 een spiegel voor. De groepsleiding is druk met strategisch gedrag om te overleven. Ze voelen zich niet vrij in hun handelen, zijn bang om de groepsnormen en de routine te doorbreken. Doordat ze bezig zijn om overzicht en overzicht te houden, komen ze aan opvoeden niet meer toe:

Wat mij opvalt aan jeugdhulpverlenend Nederland is dat iedereen zo verschrikkelijk bewust aan het opvoeden, aan het aanleren, aan het vermijden, aan het stimuleren, aan het grootbrengen, aan het ontwikkelen en aan het therapeutisch handelen is. Maar waar zijn nou de kleine dingen als verbondenheid, geborgenheid, opmerkzaamheid en warmte? Waar zijn de liefde en de zorgzaamheid voor kinderen die juist deze basiselementen zo hard nodig hebben?⁵⁶

Reacties op deze observaties van een jonge student zijn niet in het vaktijdschrift gepubliceerd. De voortdurend ervaren druk op de groepsleider, die zich professioneel ook achtergesteld voelt, moet op grond van de vaktijdschriften als een risicofactor op geweld aangemerkt worden.

⁵⁰ Coolsma & Stoelers 1979.

⁵¹ Bijlsma 1979; Van Bennekom 1979.

⁵² Kuin & Ulrich 1985.

⁵³ Drillich 1985.

⁵⁴ Ligthart 1989; Bolink, Rijkom & Uylenbroek 1989; Duveszky 1999.

⁵⁵ Suidman 2001.

⁵⁶ Geysendorpher 2001.

7. Het tehuis

In de vaktijdschriften werd niet alleen gereflecteerd op de rol van de groepsleider, ook over de organisatie van de sector werd gediscussieerd. In deze discussies ging het vaak over het tehuis: is zo'n instelling nog wel van deze tijd? Of moeten alle kinderen in een pleeggezin geplaatst worden? De vaktijdschriften weerspiegelden de ontwikkelingen in de sector. Daarvan noemen we er hier drie: de democratisering, de introductie van het klachtrecht en de komst van etnische minderheden. De democratisering vanaf de tweede helft van de jaren zestig, die soms gepaard ging met bezettingen door ontevreden pupillen, was erop gericht om de bestaande gezagsstructuren, die autoritair en hiërarchisch werden genoemd, te veranderen. Het aureool van onfeilbaarheid van de hulpverlener moest doorbroken worden en er diende een horizontale relatie tussen hulpverlener en cliënt ontwikkeld te worden. In dit samenspel zouden ouders – voorheen altijd op afstand gehouden – een rol moeten krijgen.⁵⁷

Het klachtrecht werd als een uitvloeisel van de democratisering gezien. In 1978 werd al gepleit voor een centrale klachtenregistratie ten behoeve van een kwaliteitsverbetering van de hulpverlening. Zo zouden ook structurele misstanden aan het licht komen. Dat er noodzaak bestond om klachtrecht te introduceren, was voor de auteur helder: er werd immers veel geklaagd, over bijvoorbeeld "de onbereikbaarheid van de rapportage, de vaak neerbuigende behandeling, het gevoel dat je monddood bent gemaakt en het idee dat zelfs de meest belangrijke beslissingen buiten je om worden genomen".⁵⁸ In hetzelfde nummer wees A. van Wijk er op dat diverse instellingen zorgvuldig met klachten omgaan, maar dat er geen goede procedures voor zijn ontwikkeld en dat er voor jongeren geen wettelijke, afdwingbare rechten bestaan. Pas als de jongeren als volwaardige procespartij worden aangemerkt is er sprake van volwaardig klachtrecht.⁵⁹

Uit het themadossier 'Klachtrecht en klachtenbehandeling', gepubliceerd in 1982, wordt duidelijk dat er van volwaardig klachtrecht nog geen sprake was. De bewoners van een inrichting leven in een *total institution*, ze zijn volledig afhankelijk van de hulpverleners, daarom is het ook van groot belang dat juist voor hen een goede klachtenprocedure wordt ontwikkeld.⁶⁰ Die procedure moet via een interne en een externe klachtencommissie verlopen, zodat de klager niet voortdurend met angst rond hoeft te lopen dat hij "teruggepakt" wordt, want de kwetsbaarheid van tehuisbewoners is groot. Voor de rijksinstellingen had de rijksoverheid inmiddels enkele initiatieven genomen. Het klachtrecht hield aanvankelijk in dat pupillen schriftelijk tegen de besluiten van de directeur in beroep konden gaan. Schriftelijk bezwaar heeft echter als nadeel dat het bij behandeling soms al z'n betekenis heeft verloren: als de pupil bezwaar aantekent tegen zes dagen isoleercel kon hij bij de behandeling van zijn bezwaar die zes dagen al achter de rug hebben. Tevens was er klachtrecht ontwikkeld tegen medewerkers van de raad voor de kindbescherming. En de nationale ombudsman – in 1982 in functie getreden – zou klachten tegen ambtenaren in behandeling nemen. De particuliere instellingen hadden het klachtrecht echter grotendeels laten liggen.⁶¹ De rechtspositie van jongeren in de residentiële hulpverlening blijkt aan het begin van de jaren negentig sterk verbeterd. Vanaf 12 jaar is er inzage in het eigen dossier. Elke instelling heeft inmiddels een klachtencommissie in moeten stellen met tenminste één extern lid.⁶² Uit de ingediende klachten bij het Advies- en Klachtenbureau Jeugdzorg (AKJ) viel in 2002 af te leiden dat het eten in de internaten een terugkerende bron van klachten vormde. Er bleek in veel instellingen een krap eetbudget te zijn en er werd gemopperd over eenzijdig voedsel.⁶³ Dat is opmerkelijk, want sinds de jaren vijftig was het in de vaktijdschriften zelden of nooit over voedsel gegaan.

Het waren met name allochtone jongeren die vonden dat er meer aandacht aan het eten besteed moest worden. Hun komst in de jeugdzorg had het werk in de tehuizen nogal veranderd. Vanaf de

⁵⁷ Drillich 1973. Vgl. over de bezettingen Doornbos, Jansen & Romeijn 1974; Smit 1976.

⁵⁸ Van Bennekom 1978.

⁵⁹ Van Wijk 1978.

⁶⁰ Over de inrichting als *total institution* die de zelfverwerkelijking van het kind belemmert, zie ook Josso 1969; Wessels & Van Eerde 1971.

⁶¹ Van Bennekom 1982; Blankman 1982; Coolsma 1982.

⁶² Haarsma 1993.

⁶³ Engelen 2002.

jaren tachtig treffen we in de vaktijdschriften regelmatig bijdragen aan over de groeiende groep Surinamers, Turken en Marokkanen in de jeugdzorg. Ze blijken meer behoefte aan autoriteit te hebben, schreven de vaktijdschriften, en kunnen hun emoties minder goed uiten dan autochtone jongeren. Hun sociale redzaamheid is gering wegens hun positie in de Nederlandse samenleving en de generatiekloof die bij hen extra gevoeld wordt. In diverse bijdragen werd gesteld dat zorg op maat nodig was – zonder dat nader te expliciteren.⁶⁴ Een ander aspect van de tehuisspopulatie werd in 1979 aan de orde gesteld door Micha de Winter en twee van zijn Utrechtse studenten psychologie. Uithuisplaatsing, zo luidde de conclusie van hun doctoraalscriptie ontwikkelingspsychologie, is een kwestie van sociale klasse. Lagere milieus worden sneller uit huis geplaatst, wat voor een deel toegeschreven moet worden aan de 'sociale indicatie': de middenklasse-hulpverlener acht de situatie van kind, gezin en omgeving in een lager sociaal milieu sneller schadelijk.⁶⁵ Later in dat jaar 1979 wees J.D. van der Ploeg er ook op dat de lagere sociale klassen sterker vertegenwoordigd waren in de residentiële sector.⁶⁶ In later jaren treffen we geen observaties meer aan in deze richting.

Wat wel in de loop der jaren steeds weer terugkomt in de vaktijdschriften, is een bezinning op het verschijnsel tehuis en de daaraan verbonden inrichtingsopvoeding. Zo treffen we al in 1957 de observatie aan dat oude landhuizen met hoge kamers en hoge vensterbanken niet gewenst zijn om probleemkinderen op te bergen. Die huizen dragen vaak mooie namen, maar voor de bewoners is dat niet prettig, want het wordt al snel een scheldwoord om hen mee te brandmerken. Kleinschaligheid en gemengde leeftijden zijn wenselijk.⁶⁷ Inrichtingsopvoeding staat in een kwade reuk en wordt als een achterhaalde zaak gezien, betoogde J. Romeijn in 1974. Hij citeerde de eerste directeur van Zandbergen die gestichten "doodkisten der levenden" had genoemd. De affectloze en collectivistische aanpak in tehuizen zou initiatiefloze conformisten kweken. Hoewel er veel ten goede was veranderd – in groeps grootte, verblijfsduur, persoonlijke aandacht en relatie met de buitenwereld – bleef de inrichting een onnatuurlijke situatie voor het kind. Hij raakt er ontworteld, vervreemd van eigen omgeving, kan met wisselende groepsleiders geen duurzame relatie aangaan en leert door de bevoogdend-verzorgende houding niet de benodigde sociale vaardigheden. Er is weinig privacy, weinig zelfrespect en weinig respect voor eigen bezit. De kinderen leren op hun hoede te zijn, nemen slecht gedrag van anderen snel over en proberen mensen te manipuleren. De hoge concentratie problemen op eenzelfde plaats heeft een negatief effect. Voor een kleine groep blijft de inrichting evenwel een nuttige plaats waar ze korte tijd voor hun eigen bestwil opgevangen moeten worden. Romeijn bepleitte decentralisatie en kleine units in woonwijken met een gedifferentieerd pakket van hulpverleningsvormen. Dergelijke units zouden de integratie in de lokale gemeenschap moeten bevorderen, niet sterk af mogen wijken van woningen in de omgeving, en in de directe nabijheid zouden voldoende mogelijkheden moeten zijn voor scholing, werk en vrijetijdsbesteding.⁶⁸ Valkenheide ging in dezelfde tijd het isolement van de inrichting doorbreken met vormingsweekends waarin geoefend werd in het leggen van relaties met anderen.⁶⁹

De directeur van De Dreef, J.A. Karrenbeld, plaatste in 1977 ook kanttekeningen bij de internaatsopvoeding. Het gedragsbeeld van sommige jongeren is dermate gecompliceerd en bedreigend dat er niets anders overblijft dan de inrichting. Maar een andere groep die daar zit, hoeft daar niet te zijn. Uit gesprekken met hen blijkt dat sommigen in een constante angstsituatie leven wegens vergaande chantageprocessen van de andere bewoners. Dit leidt tot delinquent gedrag, drugsgebruik en afdedwongen seksuele handelingen, waar de begeleider vaak nauwelijks zicht op heeft. "Sommigen gaan ten onder in het geweld van de inrichting", meende Karrenbeld, die daarmee niet alleen fysiek geweld bedoelde, maar ook het grauwe en kille leefklimaat, het onderlinge wantrouwen en het gebrek aan goede relaties met de groepsleiding die vaak ook bang is voor de jongens.

⁶⁴ Van Bennekom & Rijsterborgh 1980; B. 1981; C. 1981; Adriani 1982. Zie verder het themadossier 'Buitenlandse jongeren en hulpverlening' (1983) in *Sjow*, 11(4), en de themanummers 'Buitenlandse jongeren en hulpverlening' (1984), *Sjow*, 12(9), en 'Zwart op zwart: hulpverlening aan etnische jongeren' (1988), *Tijdschrift voor jeugdhulpverlening*, 16(5).

⁶⁵ Schuilwerf, Smulders & De Winter 1979.

⁶⁶ Van der Ploeg 1979.

⁶⁷ Viveen-Wetter 1957.

⁶⁸ Romeijn 1974a en 1974b.

⁶⁹ Verniers 1976.

Wie zet nog gewoon de knoop aan de jas van een jongen, wie luistert naar zijn belevenissen als hij uit school komt? De groepsleider, de therapeut? Wie strijkt de haren eens glad als ze verward zijn, wie toont zijn bezorgdheid als de jongen een afspraak niet nakomt, wie zit op de rand van het bed als de jongen niet kan slapen? De professionele hulpverlener vaak niet. Wel mijnheer en mevrouw Valium-Vesparax...

Het pleeggezin is daarom voor velen verre te verkiezen boven de inrichting, die een bedreigende, verwarrende en ontregelende omgeving is voor sommige bewoners.⁷⁰ Onderzoek uit dezelfde tijd maakte duidelijk dat de meeste jongeren het niet naar hun zin hadden in het tehuis.⁷¹ In een internaat, stelde K. Groen in 1979 – hij was hoofd van de afdeling Bijzonder Jeugdwerk in Internaatverband van het Ministerie van CRM – komt een kind per definitie liefde tekort. Een kind mag er daarom nooit lang verblijven, dat is ook tegen de verklaring inzake de rechten van het kind die als beginsel hanteert dat een kind in een gezin wordt opgevoed en als het niet anders kan op een andere plaats, maar dan wel in een sfeer van liefde en in zedelijke en materiële zekerheid. Het huidige internaat kan dat niet bieden, en daarom moeten de inrichtingen hun structuur wijzigen conform de rechten van het kind. Groen gaf een voorzet van hoe in zijn opinie het internaat er uit zou moeten zien:

Willen we de kwaliteit van het internaatswerk bevorderen, dan moeten *kwaliteitsnormen* worden geformuleerd. De Rechten van het Kind zijn daarvoor wel een goede basis, maar ze vragen nadere uitwerking, in de trant van: een goed internaat kun je in Nederland herkennen aan de volgende kenmerken:

- Er is voor elke jeugdige een eigen begeleidingsplan, beschikbaar voor jeugdige, ouders, helpers.
- Als een rapport wordt gemaakt, gebeurt dat in overleg met de jeugdige en met vermelding van zijn eventueel afwijkende mening.
- Voor iedere bezoeker liggen een huisreglement en een doelstelling ter inzage.
- Het verblijf van een jeugdige mag geen dag langer duren dan strikt nodig is.
- De sfeer is open en tolerant.
- Er zijn geen aparte WC's voor personeelsleden.
- Ouders, broertjes, zusjes en inspecteurs zijn elk moment welkom.
- Er zijn nooit meer dan twee groepen in een gebouw en nooit meer dan vijf per internaat.
- Er zijn nauwelijks regels die altijd voor elke bewoner geldig zijn.
- Er is een redelijke stabiliteit in de bezetting van functies die direct op de bewoners zijn gericht.
- Op verschillende fronten werken vrijwilligers uit de omgeving mee.
- De medewerkers die direct met de jeugdige werken, hebben grote invloed op het beleid.
- Een beleidsplan voor de eerste jaren, dat mee door alle medewerkers is gemaakt, is ter beschikking.
- Het beleid wordt minstens eenmaal per jaar bijgesteld.
- Elke jeugdige heeft een eigen plek.
- Elke jeugdige heeft een eigen kast, die hij kan afsluiten, mag alle post ontvangen en verzenden, mag telefoneren en lid zijn van verenigingen.
- De volwassenen krijgen uit de keuken geen ander voedsel dan de jeugdigen.
- Er is een raad van jeugdigen, die ook zonder medewerkers mag vergaderen en invloed kan uitoefenen op onderdelen van het beleid.
- Er zitten medewerkers in het bestuur en de leden van het bestuur ruimen regelmatig hun plaats in.
- Iedere jeugdige die je in het tehuis ontmoet, kan je precies vertellen waarom hij er is, hoe lang het nog zal duren en wat er in die tijd nog gaat gebeuren.⁷²

⁷⁰ Karrenbeld 1977; Elling 1978.

⁷¹ Elling 1978.

⁷² Groen 1979.

Dat de blauwdruk van Groen in veel gevallen een blauwdruk was gebleven, werd duidelijk in de bijdrage van Carolien Konijn uit 1991. Zij evalueerde de kwestie-Finkensieper, een gerucht-makende zedenzaak tegen de voormalige psychiater van de Heldringstichtingen in het Betuwse Zetten. De kwestie maakte volgens Konijn duidelijk dat de kinderbescherming had gefaald en dat er orde op zaken gesteld moest worden. In Zetten was volgens Konijn sprake van repressieve regulatie: structuur bieden was er verworden tot het rigide toepassen van de regels en overtredingen werden streng afgestraft. Het was de groepsleiding verboden een vertrouwens-relatie met pupillen aan te knopen. De verhalen van de pupillen werden per definitie niet geloofd. In dit repressieve klimaat ontbrak het aan psychische ruimte om afstand te nemen, of, naar een typering van de Franse psychoanalytica Maud Mannoni, aan "een derde element" om de dagelijkse processen te kunnen evalueren en te analyseren. Finkensieper was verantwoordelijk voor dit klimaat en maakte er misbruik van. Groepsleiders gaven later aan het misbruik niet te hebben gezien of niet te hebben durven melden. Volgens Konijn faalde niet alleen de instelling in Zetten maar faalde de inspectie evenzeer. De inspectie had een anonieme klacht wegens seksueel misbruik ontvangen; de inspecteurs togen naar Zetten om te vertellen dat ze anonieme klachten niet in behandeling konden nemen want er zou dan direct een aanklacht wegens smaad van de tegenpartij volgen. Zonder verder onderzoek keerden zij huiswaarts. Volgens Konijn zou met behulp van een reeks kleine maatregelen misbruik eerder aan het licht moeten komen, zoals het sensitief maken van hulpverleners voor signalen van misbruik, intervisie en controle op elkaars werk.⁷³

Aan de ervaring van tehuisbewoners werd zo nu en dan ook enige aandacht besteed. In 1981 bracht *Sjow* een themadossier uit onder de titel 'Naar het oordeel van betrokkenen. Over de ervaring van tehuisbewoners'. Aan het woord kwamen ook enkele bewoners die nog voor de Tweede Wereldoorlog in een tehuis hadden gezeten. De regels waren er uitermate streng en de straffen navenant. Het ging zo ver dat uitgespuwd eten weer opgegeten moest worden. Om hygiënische redenen werden de bewoners bij binnenkomst kaalgeschoren – een van de geïnterviewden had het beeld nog altijd op zijn netvlies hoe de prachtige blonde krullen van zijn zusje op de grond vielen. In het weeshuis in Huizen werd echter nooit geslagen, en in het hervormde diaconieweeshuis in Amsterdam was er weliswaar een juffrouw Marmerstein die haar naam alle eer aandeed, maar de oud-bewoner meende dat hij geen nadelige gevolgen aan zijn verblijf had overgehouden.⁷⁴ Jennie van 't Hof-Keizer, die medio de jaren zestig in een internaat werd geplaatst, kreeg thuis meer slaag dan liefde en keek daarom relatief positief terug op haar jaren in het internaat. Ze beseftte wel dat dat met haar situatie te maken had, want in het internaat golden strenge regels. Doordeweeks mocht je niet buiten het hek komen. Als je het corvee niet goed had gedaan, volgde een sanctie. "Zo stond je dan 's avonds op zolder, een uurtje op je benen, zonder te zitten." Als je te laat in de eetzaal verscheen, werd je zonder eten weggestuurd. Als je niet wilde eten, werd er zakgeld ingehouden. Omdat er maar één grote slaapzaal was ontbrak elke privacy.⁷⁵

Het meest negatief was de vijftienjarige Helga van Honk. Sinds tweeënhalp jaar woonde ze in een pleeggezin; daarvoor had ze zes jaar in een kindertehuis doorgebracht. In een tehuis maakt een kind veel problemen mee, meende Helga; je bent er minder beschermd en daarom ga je je afsluiten, je ontwikkelt een masker, waardoor je egoïstisch en onverschillig lijkt. Ze sliep met twaalf anderen op een grote slaapzaal; als ze 's nachts lol traptten – het zijn Helga's woorden – moest je in de keuken slapen of de halve nacht op de trap zitten. In een van de tehuizen was het rommelig en vies en moest je afgedragen kleding van een ander aan. Je mocht niet alleen naar buiten, het was een soort gevangenis. Gebrek aan uitleg waarom de dingen gingen zoals ze gingen – zowel van haar ouders als in het tehuis – heeft haar enorm gefrustreerd. Als tehuiskind krijg je een aparte behandeling; op school werd Helga genegeerd omdat ze in een tehuis zat. Een pleeggezin is volgens Helga veruit te verkiezen boven een tehuis: het is er leuker, je krijgt meer aandacht en je hebt een eigen kamer.⁷⁶

⁷³ Konijn 1991.

⁷⁴ Van Bennekom 1981a; Coolsma 1981.

⁷⁵ Clarijs 1981.

⁷⁶ Van Bennekom 1981b.

Een onderzoek naar de beleving van kinderreizen uit 1985 maakte duidelijk dat 24 procent van de bewoners negatief tot zeer negatief over het thuisleven oordeelde; 35 procent is positief tot zeer positief en de rest neemt een middenpositie in. Factoren voor welbevinden zijn de omstandigheden thuis, de persoonlijke eigenschappen (psychische problematiek), de verblijfsduur en de materiële situatie in het thuis (kleinschaligheid en gezelligheid scoren hoog). Als belangrijkste factor worden het personeel van het thuis genoemd. Daaronder worden zowel de groepsleiders als "gewone mensen" gerekend: de kok, de schoonmaakster, de tuinman en de gastvrouw. Met de laatste kun je een gewoon gesprek voeren, de groepsleiders noteren alles wat je vertelt wat de vertrouwelijkheid in de weg zit: "Het ergste vind ik dat alles van jezelf wordt opgeschreven, hoe je je gedraagt. Ik kan mijn hele leven er in terugzien. Daarom zeggen wij ook niets meer tegen de leiding, omdat dat rotboek daar bestaat. Waar je heen bent geweest, hoe je je hebt gedragen, alles."⁷⁷

Een gelijksoortig onderzoek, getiteld 'Hoe (be)leven thuisjongeren', werd in 1996 gepresenteerd. Meisjes bleken positiever te oordelen over de jeugdzorg dan jongens; allochtone jongeren uitte de meeste kritiek. De voorzieningen kregen een ruime voldoende, driekwart voelde zich op z'n plaats. Tweederde had met de leiding een vertrouwensband en ook onderling vond men steun. Tweederde vindt dat de plaatsing zin heeft. Deze cijfers laten zich soms moeilijk rijmen met de negatieve geluiden die ook uit het onderzoek naar voren kwamen. Zo was 45 procent het niet eens met of stond onverschillig ten opzichte van de hulpverlening. Veel jongeren vonden dat ze slecht geïnformeerd werden. Een kwart kende niet of onvoldoende het eigen behandelingsplan. De mening van de jongeren "begint te tellen", aldus het rapport. Maar de jongeren gaven tegelijkertijd aan dat er te veel over hen beslist werd en te weinig naar hen geluisterd. Er is een gebrek aan informatie en velen wisten ook niet waarom ze in het thuis zaten. Pas op hun achttiende mochten ze hun dossier inzien. Over de groepsleiders werd opgemerkt dat ze niet allemaal op dezelfde lijn zaten en dat daarom pupillen niet altijd goed wisten waar ze aan toe waren, met name met betrekking tot straf- en beloningssystemen.

Over die straffen valt trouwens ook heel wat te zeggen. Leo zit in een thuis waar "op de bank stoeien" je twee kwartjes kost. Leila ziet bij elke brutale opmerking vijf minuten van haar uitgaanstijd afgaan. En er schijnen instellingen te zijn waar je zonder eten de dag moet beginnen als je niet op tijd bent voor het ontbijt. Hoewel er voor de leiding een systeem aan hun regels en straffen ten grondslag zal liggen, lijkt dat de jongeren niet altijd duidelijk te zijn. Marcel voelt zich vaak overgeleverd aan de willekeur van de groepsleider: "Soms wil ik naar buiten omdat ik me binnen verveel. Maar als ik me verveel mag ik niet naar buiten want dan zijn ze bang dat ik ga klooiën. Dus zeg ik dat ik gewoon naar buiten wil, maar dan bepalen zij toch dat ik me verveel."⁷⁸

8. Evaluatie

Wat schreven de vaktijdschriften in de periode 1951-2006 over geweld in de residentiële instellingen? We hebben deze vraag beantwoord door middel van een inhoudsanalyse van twee toonaangevende vaktijdschriften en hun gefuseerde rechtsopvolgers. De vaktijdschriften schreven relatief weinig en ook weinig concreet over geweld. Er werden weinig richtlijnen en handvatten aangereikt. Vaak werden de meningen van professionals en pupillen naast elkaar gezet, en was het de lezer die de conclusie mocht trekken.

In de jaren vijftig werd het toedienen van lichamelijke straf als uiterste middel beschouwd. Buitenlandse experts wezen het Nederlandse publiek er op dat slaan echter zoveel als mogelijk vermeden moest worden omdat het niet bijdraagt aan de karaktervorming en de onschendbaarheid van het lichaam in gevaar brengt. Nog in de jaren zestig schreef een thuisdirecteur dat elk kind weleens een klap krijgt en dat dat "niet zo erg" is. Het maatschappelijk discours over lichamelijke straf was inmiddels grondig veranderd uit naam van het belang van het kind.⁷⁹ Deze

⁷⁷ Klüppel & Slijkerman 1985.

⁷⁸ De Waal 1996.

⁷⁹ Bakker 2013.

professional liep dus achter in plaats van voorop. In de tweede helft van de jaren zestig vernemen we in de vaktijdschriften wel enkele tegengeluiden, maar het standpunt dat fysiek geweld moreel ontoelaatbaar is, werd pas in 1995 aangetroffen. Bij alle erkenning van de gevoelens van frustratie, machteloosheid en gekwetst-zijn van de groepsleiders, is het uit het oogpunt van professionaliteit extra reden om de ontoelaatbaarheid van geweld te benadrukken, aldus deze bijdrage. Het schaadt de ontwikkeling van het kind tot persoon, het schendt het recht op lichamelijke integriteit en het bedreigt de kwaliteit van de pedagogische relatie. In 1995 was er dus aandacht voor het kind en de gevolgen van gepleegd geweld voor diens welzijn. Voor die tijd werd in de vaktijdschriften aan het belang van het kind echter zelden aandacht besteed.

Over isoleren werd lange tijd op dezelfde wijze gesproken als over fysiek geweld. Het is een uiterste maatregel die in tehuizen voor moeilijk opvoedbare kinderen niet gemist kan worden, luidde de gedeelde opinie tot begin jaren tachtig. Een in 1966 in een vaktijdschrift besproken rapport uit 1903 liet daar een tegengestelde opinie over horen. Het betreffende rapport was een verslag van een bezoek van een inspecteur aan 23 instellingen die betrokken waren bij de Centraal Bond, een protestants-christelijke koepelorganisatie. In dat rapport komt een passage voor, in 1966 geciteerd in een vaktijdschrift, waarin de directeur van Valkenheide uit 1903 de isoleercel afwijst. Zijn opvolger toonde zich in 1960 een voorstander van de cel.

Daarom ook zelfs hier [Valkenheide] evenals op alle gestichten, die ik bezocht, weinig of geen straffen; van cellestraf vooral is de Directeur in het geheel geen vriend; begint men er eenmaal mee dan weet men niet waar men eindigt; het verhardt en verbittert, alleen als dreigement kan de cel nog wel diensten doen; maar hoofdzaak is de vertrouwelijke omgang van de jongens met den Directeur; zij mogen hem op elk ogenblik van den dag, dat zij niet aan het werk zijn, komen spreken en daar wordt een ruim gebruik van gemaakt; ook komen zij avondjes thee drinken.⁸⁰

Pas in 1984 treffen we in de vaktijdschriften de opinie van een pupil aan die wees op de negatieve gevolgen van de isoleercel; een principiële afwijzing door verantwoordelijken is niet aangetroffen. Vanaf het einde van de jaren tachtig werd er steeds vaker aandacht besteed aan agressie en agressieregulatie bij de groepsleider. Veel concrete handvatten werden echter niet gegeven. Ook met betrekking tot seksualiteit en intimiteit kreeg de groepsleider niet veel houvast uit de vakliteratuur. Op dit terrein was duidelijk sprake van handelingsverlegenheid. Vanaf de jaren zestig verschenen in de vaktijdschriften bij tijd en wijle blauwdrukken voor een betere jeugdsector met een pleidooi voor een kleinere sector, kleinere tehuizen en decentralisering van de zorg, waarin ook reflecties werden geboden op het 'geweld' van de inrichting als totalitair instituut. Uit de vaktijdschriften valt niet af te leiden of deze blauwdrukken ergens in hebben geresulteerd.

In de bestudeerde selectie van vaktijdschriften uit de periode 1951-2006 is derhalve weinig over geweld aangetroffen. De professionals in de sector liepen in elk geval niet voorop in het agenderen van dit thema. Vanaf de jaren tachtig werd in deze vaktijdschriften steeds vaker de stem van de pupil gehoord door middel van interviews. Daarin werd openlijk over negatieve ervaringen gesproken.

⁸⁰ Bras 1966a, 121-122.

Geraadpleegde literatuur

- Adriani, P. (1982). Meer aandacht voor minderheden. *Sjow*, 10(5), 132-135.
- Angenent, H. (1987). Jongeren die weglopen van huis. *Tijdschrift voor jeugdhulpverlening*, 15(5), 124-128.
- B., D.v. (1981). Hulpverlening aan Marokkaanse en Turkse jongeren voor verbetering vatbaar. *Sjow*, 9(7/8), 172.
- Baartman, H. (1995). Fysiek geweld door hulpverleners. *TJJ*, 7(2), 14-21.
- Bakker, N. (2013). Hardhandig opvoeden? Opvattingen over mishandeling, verwaarlozing, straf en geweld in pedagogische relaties in Nederland in de twintigste eeuw. In W. Deetman, *Seksueel misbruik van en geweld tegen meisjes in de Rooms-Katholieke Kerk. Een vervolgonderzoek* (pp. 305-346). Amsterdam: Balans.
- Beke, B. (1987). Weglopen als specifiek tehuisverschijnsel. *Tijdschrift voor jeugdhulpverlening*, 15(5), 129-132.
- Bennekom, D. van (1978). Klagen is geen zeuren. *Sjow*, 6(5), 129-131.
- Bennekom, D. van (1979). Trouw zijn, daar gaat het om. *Sjow*, 7(7/8), 185-188.
- Bennekom, D. van (1981a). Dat ze niet rechtvaardig waren, vond ik het ergste. *Sjow*, 9(7/8), 175-178.
- Bennekom, D. van (1981b). In een kinderruimte hoor je bij de meute, maar in een gezin ben je echt iemand. *Sjow*, 9(7/8), 185-186.
- Bennekom, D. van (1982). Klachtrechtregeling is deel van rechtspositieverbetering. *Sjow*, 10(7), 186-188.
- Bennekom, D. van, Rijsterborgh, H. (1980). Surinamers: groeiende groep cliënten voor kinderbescherming. *Sjow*, 8(3), 62-67.
- Blankman, K. (1982). Overheidsinitiatieven op het gebied van klachtrecht. *Sjow*, 10(7), 188-190.
- Bolink, A., B. van Rijkom & W. Uyenbroek (1989). De functie van groepsleider: vak, loopbaan of doodlopende weg. *TJJ*, 1(4), 28-32.
- Bras, J. (1966a). De taak van de internaatsopvoeder in de laatste 60 jaar. *De Koepel*, 20(4), 121-125.
- Bras, J. (1966b). De taak van de groepsleider in de huidige literatuur. *De Koepel*, 20(5), 152-155.
- Bijlsma, A. (1979). Groepsleider zijn groeit geleidelijk naar echt beroep. *Sjow*, 7(7/8), 181-184.
- C., C. (1980). Minder inrichtingen isoleren. *Sjow*, 8(10), 234.
- C., Y. (1981). Houding van groot belang bij omgang met minderheden. *Sjow*, 9(10), 237.
- Clarijs, Y. (1981). Het tehuis heeft mijn leven totaal veranderd. *Sjow*, 9(7/8), 180-182.
- Coolsma, C. (1981). Je was er een kudde schapen. *Sjow*, 9(7/8), 178-180.
- Coolsma, C. (1982). Interne klachtenprocedure vereist duidelijkheid tegenover cliënt. *Sjow*, 10(7), 197-199.
- Coolsma, C. (1984). Vakliteratuur: een lust of een last? *Sjow*, 12(7), 191-193.
- Coolsma, C. & G. Haans (1984a). "Jongeren vragen om aandacht, niet om opsluiting". *Sjow*, 12(10), 263-264.
- Coolsma, C. & G. Haans (1984b). Afzondering: een noodzakelijk kwaad? *Sjow*, 12(10), 264-270.
- Coolsma, C. & J. Stoelers (1979). Vroeger was ik groepsleider, nu ben ik Jacques van Roy. *Sjow*, 7(7/8), 177-180.
- Damstra-Wijmenga, S.M.I. (1976). Sexualiteit in een tehuis voor moeilijk opvoedbare meisjes. *Sjow*, 4(9), 201-204.
- Dekker, M. (2016a). *Effectiviteit aan de horizon. Een studie rond onderzoek naar resultaat op het gebied van de justitiële kinderbescherming in Nederland tussen 1945 en 2005*. Dissertatie Rijksuniversiteit Groningen.
- Dirkse, G. (1976). Sexualiteit in de pedagogisch-therapeutische relatie. *Sjow*, 4(9), 194-197.
- Doek, J.E. (1973). Een kind loopt weg. Loopt het recht achter of mee? Juridische aspecten van het 'wegloopverschijnsel'. *Sjow*, 1(3), 59-66.
- Doornbos, D.A.J., E. Jansen & J.W. Romeijn (1974). Bezinning na bezetting. Orttuisbezetting – konflikt en oplossing – voorlopige balans. *Sjow*, 2(8), 174-182.
- Drillich, P.A. (1973). Over de democratisering van de kinderbescherming. *Sjow*, 1(1), 8-16.

- Drillich, P.A. (1985). De inrichtingswerker of... de onderdrukte onderdrukker? *Tijdschrift voor jeugdhulpverlening Sjow*, 13(5), 127-133.
- Drion, N. (1992). Over sommige geheimen wordt gepraat. Eerste resultaten van de campagne tegen kindermishandeling. *TJJ*, 4(6/7), 42-46.
- Duvevsky, S. (1999). Geveld door andermans leed. De invloed van trauma's van cliënten. *0/25*, 4(10), 10-11.
- Elling, A.M. (1978). De kwaliteit van tehuizen. *Sjow*, 6(9), 230-233.
- Engelen, D. (2002). Wat de pot schaft. Krap eetbudget in internaten. *0/25*, 7(1), 31-35.
- Fontein, L.H. (1962). 'Gesloten brieven'. *De Koepel*, 16(3), 98-106.
- Geysendorpher, S. (2001). Geen tijd voor een aai over de bol. Verbaasde stagiair in kindertehuis. *0/25*, 6(5), 34-35.
- Goslinga, G. (1983). Pedofilie is een schijnprobleem. *Sjow*, 11(3), 57-60.
- Graafsma, T. (1976). Promiscuïteit bij meisjes in de puberteit. *Sjow*, 4(9), 210-213.
- Groen, K. (1979). Rechten van het kind in een internaat. *Sjow*, 7(2), 49-50.
- Groepsleiding Het Baken (1974). Ervaring met de BM. *Sjow*, 2(14), 325.
- Haarsma, L. (1993). De rechtspositie van jongeren in de residentiële hulpverlening. *TJJ*, 5(11), 31-32.
- Haarsma, L. & M. van Heteren (1994). "Als groepsleidster word je er bijna dagelijks mee geconfronteerd." Beleid inzake seksueel misbruik door jeugdhulpverleners en tussen jongeren onderling. *TJJ*, 6(1/2), 26-30.
- Haeck, J.F. (1956). Salaris en rechtspositie van het personeel. *De Koepel*, 10(8), 711-714.
- Haeck, J.F. (1960). Kanttekeningen bij het artikel: Over het gebruik van de cel als hulpmiddel bij de inrichtingsopvoeding. *De Koepel*, 14(5), 169-171.
- Hillege, H. (1988). Effecten van agressie op de hulpverlener en zijn team. *Tijdschrift voor jeugdhulpverlening*, 16(3), 85-90.
- Hoefnagels, G.P. (1973). Weglopen en het recht om niet beschermd te worden. *Sjow*, 1(3), 58.
- Hoppe, F. (1978). Groepsgrootte en teamgrootte. *Sjow*, 6(11), 296-298.
- Horst, W. ter (1970). De straf als opvoedingsmiddel in het orthopedagogisch behandelingshuis. *De Koepel*, 24(6), 191-197.
- Huizinga, C. (1976). Gewenstheid of ongewenstheid van homo-pedofiele relaties niet in het algemeen te beoordelen. *Sjow*, 4(18), 399-404.
- Huizinga, C. (1977). De wet kent grenzen, de liefde niet. *Sjow*, 5(4), 78-81.
- Inderson, F. & P. Katsman (1978). Voelen doe je met je lijf. Lichamelijk contact in de opvoeding. *Sjow*, 6(4), 102-104.
- JAC Amsterdam (1981). Afbraak van isoleercellen, *Sjow*, 9(12), 299.
- Josso, F.C.M. (1969). Internaatleven en identiteit. *De Koepel*, 23(10), 305-309.
- Kal, D. (1974). Nogmaals: Zetten, zat, gezeten. *Sjow*, 2(15), 358-359.
- Kamp, L.N.J. (1956). De behandeling van psychisch gestoorde kinderen in inrichtingen. *De Koepel*, 10(1), 446-453.
- Karrenbeld, J.A. (1977). Hoeveel soelaas biedt de inrichting. *Sjow*, 5(12), 253-256.
- Klein Tank, M. (1999). Angst voor agressie telt ook. Agressietraining voor groepsleiders. *0/25*, 4(1), 18-19.
- Kler, H. de (1973). Ik ga pleite. *Sjow*, 1(3), 84-88.
- Klüppel, J.E.J. & A.J.M. Slijkerman (1985). T(e)huisvoelen, de beleving van kindertehuizen onderzocht. *Tijdschrift voor jeugdhulpverlening Sjow*, 13(6), 177-180.
- Konijn, C. (1991). De 'zaak-F.': het falen van de kinderbescherming. *TJJ*, 3(4), 15-19.
- Kuin, P. & L. Ulrich (1985). Groepsleiding, op weg naar meer zelfrespect. *Tijdschrift voor jeugdhulpverlening Sjow*, 13(1/2), 27-30.
- Ligthart, L. (1989). Stagnatie, vergrijzen en opbranden binnen de residentiële jeugdhulpverlening. *TJJ*, 1(4), 17-27.
- Manten, K. (1973). Hoe vaak? Zestig keer, minstens. *Sjow*, 1(3), 91-94.

- Marle, H.W. van (1964). Straffen, berouw en vergeving. *De Koepel*, 18(1), 23-27.
- Moor, P. (1956). Straf, beloning en andere opvoedingsmiddelen. *De Koepel*, 10(2), 479-483.
- M., P. d. (1981). Isoleren: onmacht of gemakzucht? *Sjow*, 9(7/8), 170.
- N.N. (1974a). BM onderzoekt dwangmaatregelen. *Sjow*, 2(7), 171-172.
- N.N. (1974b). Kontakt tussen BM en Heldringstichtingen loopt snel vast. *Sjow*, 2(13), 306-307.
- N.N. (1976). Sexgevoelens van groepsleiding tegenover pupillen. Ervaringen van een groepsleider. *Sjow*, 4(9), 206-209.
- Nijkamp, M.A. (1952). Straf en angst. *Mozaïek*, 3(1), 2-4.
- Ploeg, J.D. van der (1973). Het 'thuisbrengen' van weglopers. *Sjow*, 1(3), 70-77.
- Ploeg, J.D. van der (1979). Elfhonderd jeugdigen in tehuizen. *Sjow*, 7(11), 272-274.
- Ritsema van Eck, J. (1957). 'Op tijd zijn.' *De Koepel*, 11(7), 272-275.
- Ritsema van Eck, J. (1963). Straffen. *De Koepel*, 17(9), 472-480.
- Ritsema van Eck, J. (1964). Naschrift. *De Koepel*, 18(1), 27.
- Romeijn, J. (1974a). Mag de inrichtingsopvoeding nog bestaan? *Sjow*, 2(13), 298-300.
- Romeijn, J. (1974b). Een opvoedingsinrichting: goed. Maar hoe? *Sjow*, 2(13), 301-303.
- Scheffer, A.F. (1960). Over het gebruik van de cel als hulpmiddel bij de inrichtingsopvoeding. *De Koepel*, 14(5), 164-169.
- Schuilwerve, T., M. Smulders & M. de Winter (1979). Uithuisplaatsing: een kwestie van klasse? *Sjow*, 7(5), 128-132.
- Smit, B. (1976). Bezetting Beukenrode geeft BM en tehuis nog veel te leren. *Sjow*, 4(19), 432-434.
- Suidman, D. (2001). Gillend gek op de werkvloer. *0/25*, 6(7), 12.
- Veerman, J. (1973). Een wegloper maakt mij onzeker. Gedachten van een groepsleidster, genoteerd door Jan Veerman. *Sjow*, 1(3), 83.
- Veerman, J. (1974a). Zetten, zat, gezeten: zwartboek van de BM. *Sjow*, 2(11), 274-276.
- Veerman, J. (1974b). Een kort antwoord. *Sjow*, 2(14), 325.
- Veerman, J.J. (1970). Sexualiteit als internaatsprobleem. *Mozaïek*, 21(3), 66-74.
- Verheule, P. (1994). De angst voor praatjes heerst. De grenzen van lichamelijk contact tussen jeugdwerker en kind. *TJJ*, 6(11/12), 52-55.
- Verniers, F. (1976). Valkenheide gaat isolement te lijf met vormingsweekends. *Sjow*, 4(9), 168-172.
- Viveen-Wetter, G. (1957). Nakaarten. *De Koepel*, 11(6), 232-238.
- Waal, M. de (1996). "Zij beslissen van alles, maar het is ons leven." Jongeren over hun leefsituatie in tehuizen. *0/25*, 1(4), 34-37.
- Walsweer, A. (1976). "Misschien ben ik wat meer betrokken op jongens dan op meisjes". *Sjow*, 4(18), 412-415.
- Walters, R. & R. Parks (1968). De invloed van straf op het gedrag van kinderen. *Mozaïek*, 19(10), 290-293.
- Weber, Tj. (1965). Uit de praktijk: de groepsleider en het straffen. *De Koepel*, 19(10), 547-549.
- Wessels, D.G. & G.J. van Eerde (1971). Veranderingen als noodzaak – methodische konsekventies. *De Koepel*, 25(8), 242-250.
- Willemse, Th.R.M. (1965). Straffen en internaatsopvoeding. *De Koepel*, 19(9), 476-481.
- Wijk, A. van (1978). Kinderbescherming en klachtrecht. *Sjow*, 6(5), 132-134.
- Zalsman Wielenga, J. (1973). Is daar nou niks anders voor. Een leuk gezin of zo... *Sjow*, 1(3), 89-90.